

ANALIZA MATIČNE KNJIGE KRŠTENIH DANAŠNJE ŽUPE VELJACI (1786. – 1808.)

ANALYSIS OF THE PARISH REGISTER OF BAPTISMS OF TODAY'S PARISH VELJACI (1786-1808)

IVAN MADŽAR¹, VLADIMIR PAVIČIĆ

¹Sveučilište u Mostaru, Fakultet prirodoslovno-matematičkih i obrazovnih znanosti /
University of Mostar, Faculty of Science and Education

Primljeno / *Received*: 2014-11-3

UDK 314.8:929.53(497.6 Ljubuški)=111=163.42

Prethodno priopćenje
Preliminary communication

U radu se istražuje demografsko gibanje unutar mikroceline Veljaci u općini Ljubuški. U istraživanju je kao izvor primarnih podataka korištena najstarija matična knjiga krštenih s prijelaza iz 18. u 19. stoljeće za prostor koji obuhvaća današnja župa Veljaci. Dobiveni podaci su povijesno-demografskim, mikrohistorijskim i komparativno-historijskim metodološkim pristupom raščlanjeni. Ciljevi istraživanja su predstaviti nekadašnje demografske zbilje ovoga mikroprostora s imperijalne granice, opisati mu demografske pokazatelje i njihovu dinamiku, ponajprije one vezane za natalitet, te uočiti eventualne trendove koji bi upućivali na demografska kretanja širega područja, to jest područje tadašnje župe Ljubuški u cjelini.

Ograničenim istraživanjem i analizom podataka prikupljenih pri heurističkim zahvatima za širu i iscrpniju studiju o ljubuškom stanovništvu, djelomično smo odškrinuli vrata demografske zbilje ovoga područja s krajnje periferije Osmanskoga Carstva na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Komparativno-historijski pristup je pokazao da se obilježja nataliteta uklapaju u pravilnosti utvrđene istraživanjima na raznim, zemljopisno bližim, ali i udaljenijim područjima. Slično je pokazala i analiza antroponimijskoga korpusa. Istraživanje podataka matičnih knjiga pružilo nam je prvi, preliminarni uvid u demografsku sliku dijela Ljubuškoga, a nadamo se da će nastavak istraživanja cjelokupne ljubuške mikroceline, značajno upotpuniti sliku i bar djelomično rekonstituirati njezin cjelokupni demografski razvoj.

Ključne riječi: Veljaci, demografska kretanja, Ljubuški, istraživanje, matična knjiga krštenih, mikrocelina

This study examines demographic trends within the micro unit Veljaci in the municipality of Ljubuški. The sources of primary data were the oldest registers of births from the turn of the 19th century in the area encompassed in the parish Veljaci. The data were analysed using historical and demographic, microhistorical and comparative-historical methodological approach. The research goals to present former demographic reality of this micro-space at the empire border describe its demographic indicators and their dynamics, especially those related to the birth rate, and pinpoint any trends that would indicate demographic trends of the surrounding area, that is, former parish Ljubuški as a whole.

With limited research and analysis of data collected in heuristic procedures for a broader and more comprehensive study of Ljubuški population, we gained an insight into demographic reality of this area from the extreme periphery of the Ottoman Empire at the turn of the 19th century. Comparative-historical approach showed that the characteristics fit into the regularity established by various studies, of geographically closer, but also more remote areas. The analysis of the anthroponymy corpus also proved similar facts. The analysis of the data from parish registers provided the first, preliminary insight into the demographic image of one section of Ljubuški, and we hope that further research of the entire micro-unit of Ljubuški will significantly complement it and at least partially reconstruct its entire demographic development.

Keywords: Veljaci, demographic movements, Ljubuški, probing, register of baptisms, micro-space

Uvod

U sklopu šire studije o demografskim gibanjima i o stanovništvu Ljubuškoga koristili smo se matičnim knjigama krštenih toga područja, prije svega knjigama župe Ljubuški (Veljaci). Nakon više od dva burna stoljeća stvaranja, uporabe i čuvanja, sazrelo je vrijeme da matične knjige krštenih postanu predmet znanstvenoga interesa. Stoga smo za potrebe ovoga na temelju prijevoda i računalne obrade njihova sadržaja, poduzeli manje istraživanje usmjereno na najstariju matičnu knjigu krštenih s prijelaza iz 18. u 19. stoljeće i prostor koji obuhvaća današnja župa Veljaci. U ovome istraživanju služili smo se informatičkim alatom. Povijesno-demografskim, mikrohistorijskim i komparativno-historijskim pristupom raščlanili smo dobivene podatke, želeći tako predstaviti nekadašnje demografske zbilje ovoga mikro-prostora s imperijalne granice, opisati njegove demografske pokazatelje i njihovu dinamiku, ponajprije one vezane za natalitet, te uočiti eventualne trendove koji bi upućivali na demografska kretanja širega područja, to jest područje tadašnje župe Ljubuški u cjelini.

Zemljopisno-upravni i kronološki okvir

Istraživana mikrocjelina, današnji prostor župe Veljaci, u upravnom smislu pripada Bosni i Hercegovini, smještena je uz granicu s Republikom Hrvatskom, u Zapadnohercegovačkoj županiji i općini Ljubuški. U crkvenom ustroju današnja župa je ostatak, nakon niza cijepanja i odvajanja, nekadašnje stare i prostrane župe Ljubuški (koja se u onodobnim vrelima katkad naziva i Veljaci) i nalazi se ljubuškom dekanatu Mostarsko-duvanjske biskupije. Prostor nekadašnje župe Ljubuški¹ (Veljaci), koja je u promatranome razdoblju obuhvaćala znatno širi prostor, za ovo smo istraživanje “suzili” na sastavnice današnje župe Veljaci, odnosno sela Veljake,

¹ Kako je kroz prilično dugačku pisanu povijest svojega postojanja uglavnom “pokrivala” prostor Ljubuškog, to se u vrelima često imenuje i kao župa Ljubuški, a katkad i kao “Veljaci iliti Ljubuški”. Budući da je znatno češća uporaba naziva Ljubuški, to ćemo za onodobno imenovanje rabiti taj naziv.

Introduction

As a part of a wider study on demographic trends and the population of Ljubuški, the first and essential source of information we used were the registers of that area, and especially such books from the parish of Ljubuški (Veljaci). Indeed, after more than two turbulent centuries of their creation, use and storage, now it is the time for them to become the subject of scientific interest. Therefore, based on translation and computer processing of their content, for this occasion we performed minor probing focused on the oldest register of baptisms from the turn of the 19th century and the area encompassed in the parish of Veljaci. In this probing we used IT tools to a great extent. The analysis of data obtained through probing was based on a historical-demographic, micro-historical and comparative-historical approach. The aim was to get an insight into the former demographic reality of this micro-space by the imperial boundary, outline its demographic indicators and their dynamics, especially those related to birth rate, and to observe possible trends indicating the demographic movements of the wider area, i.e. the area of the former parish Ljubuški as a whole.

Geographical-administrative and chronological framework

The micro-space, which is the object of research, encompasses the current area of the parish Veljaci is part of Bosnia and Herzegovina, located along the border with the Republic of Croatia, in the West Herzegovina Canton and the municipality of Ljubuški. Regarding church organization, today's parish is only a vestige of the old and large parish of Ljubuški (which was sometimes called Veljaci in contemporary sources) after a series of splitting and separations and is located in Ljubuški deanery, Roman Catholic Diocese of Mostar-Duvno. Thus, the area of the former parish Ljubuški¹ (Veljaci), which included a much wider area in the reporting

¹ Whereas in the rather long written history of its existence it largely “covered” the area of Ljubuški, it is often named as the parish of Ljubuški in historical sources, and sometimes as “Veljaci aka Ljubuški”. Since the use of the name Ljubuški is much more frequent, we will use that name for the nomination of that time.

Orahovlje,² Grab i Vašaroviće. U istraživanome razdoblju taj je prostor pripadao Bosanskom apostolskom vikarijatu, duhovno je bio skrbljen od franjevaca iz samostana u Kreševu, dok je u upravno-sudskom smislu pripadao ljubuškoj nahiji i kadiluku u Hercegovačkome sandžaku, Bosanskom ejaletu i Osmanskom Carstvu. I kronološki okvir istraživanja bio je određen vrelom koje čini okosnicu ovoga rada (matična knjiga krštenih), a to je prijelom 18. i 19. stoljeća.

Društvenopovijesne okolnosti

Nakon dva uistinu dugotrajna i iscrpljujuća ratna sraza u 17. stoljeću, koji su izazvali posvemašnju gospodarsku devastaciju i demografski rasap prostora Ljubuškoga, ni početak novoga stoljeća nije nagovijestao ništa dobra doli nastavak već dobro znanih nevolja. No nakon relativno kratke i u usporedbi s poteškoćama dva prethodna rata iz 17. stoljeća, neznatne ratne epizode, u literaturi označene kao Mali rat,³ za područje Ljubuškoga je nastupilo razdoblje neuobičajena mira i političke stabilnosti, koja će potrajati sve do propasti Osmanskoga Carstva nešto više od stoljeća i pol kasnije.⁴ Uglavljanjem mirovnog ugovora pod šatorima Požarevca 1718. između imperija na zalazu moći, Osmanlija i Serenissime, trajno su prestala njihova međusobna ratna sukobljavanja i destrukcije, ali je novouspostavljena imperijalna granica, *Linea Mocenigo*, bila nastavak razbijanja cjelovitosti prostora nastanjena istovjetnim etnokulturnim korpusom.⁵ Dodatna posljedica povlačenja spomenute imperijalne granice bilo je potiskivanje imena Hercegovine samo na dio koji je i nadalje ostao pod Osmanlijama, dok se na mletačkome zauzeću ponovno proširilo ime Dalmacije, mnogo uže od njezina antičkog

period, was “narrowed down” for this research to the components of today’s parish of Veljaci and villages Veljaci, Orahovlje,² Grab and Vašarovići. In the examined period that area belonged to the Bosnian Apostolic Vicariate, was spiritually supervised by the Franciscans from the monastery in Kreševo, while in the administrative and judicial sense it belonged to the Ljubuški *nahiyah* (*nahija*) and *kadiluk* in the Herzegovinian *sanjak* (*sandžak*), Bosnian *eyalet* (*ejalet*) and the Ottoman Empire. The chronological framework of the research was also determined by the source of information which is the backbone of this work (the register of baptisms) dating from the turn of the 19th century.

Socio-Historical circumstances

After two extremely long and exhausting war conflicts of the 17th century, which caused utter economic devastation and demographic disintegration of Ljubuški, not even the beginning of the new century had brought anything good but a continuation of the already well-known troubles. However, after relatively short and minor episodes of war, in comparison with the two previous difficult wars from the 17th century, in literature called *Mali rat* (Small War),³ there was an unusual period of peace and political stability in Ljubuški, which lasted until the fall of the Ottoman Empire, a bit more than a century and a half later.⁴ By signing a peace treaty in the tents of Požarevac in 1718 between two collapsing weakened empires, the Ottoman Empire and the Serenissima, their conflicts and war destruction had permanently ceased, but the newly established imperial border, *Linea Mocenigo*, was a continuation of breaking up the integrity of the area populated by an identical ethno cultural corps.⁵ Another consequence of the withdrawal of the said empire borders was

² Orahovlje je naselje danas smješteno u podnožju brda Orah, uz cestu Ljubuški-Vitina-Vrgorac, a u istraživanom je razdoblju njegovo stanovništvo uglavnom bilo smješteno u danas napuštenom brdskom zaseoku Ljutovlje.

³ Uz taj, rabi se još i naziv *Drugi morejski rat* ili *Sinj-Imotski rat*.

⁴ Nestabilnost i ratne razmirice nije donijelo ni ubrzano smjenjivanje vlasti triju carstava u dalmatinskom susjedstvu potkraj 18. i prvih desetljeća 19. stoljeća, kao ni kratka epizoda u osmanlijskim sukobima i nemirima tridesetih godina 19. stoljeća.

⁵ To je bilo učinjeno već nakon Prvoga morejskog rata i mira sklopljenoga u Srijemskim Karlovcima, kada je izvršeno razgraničenje i povučena granična crta zvana *Linea Grimani*.

² Orahovlje is today a village situated at the foot of the hill Orah, along the road Ljubuški-Vitina-Vrgorac, whereas in the studied period its population was mainly settled in the now deserted mountain hamlet Ljutovlje.

³ With this name, the name *Second Morean War* or *Sinj-Imotski War* is used.

⁴ Neither the accelerated removal of imperial sovereignties in the southern neighborhood at the end of the 18th and the first decades of the 19th century, nor a brief episode of Ottoman conflict and unrest in the 1830s managed to bring instability and war disputes.

⁵ This was done after the first Morean War and peace concluded in Srijemski Karlovcima, when delineation was performed and the boundary line called *Linea Grimani* was drawn.

obuhvata, što je s vremenom dovelo do uspostavljanja dvaju novih regionalnih identiteta, dalmatinskog i hercegovačkog, odnosno, u pejorativnom govoru, “šperskog” i “vlaškoga”. Nakon svih tih previranja istraživani prostor Ljubuškoga ostao je u sklopu Osmanskoga Carstva i našao se doista na njegovoj krajnjoj periferiji, na samoj imperijalnoj granici, ustrojen kao istoimena nahija u širem upravnom okviru Hercegovačkoga sandžaka i Bosanskoga ejaleta. Istraživano razdoblje je vrijeme zalaza nekadašnjega sjaja i moći Osmanskoga Carstva i naznaka prvih proplamsaja modernizacijskih procesa, koji nisu mogli zaobići ni “staroga bolesnika s Bospora”, odnosno razdoblja prvih europeizirajućih reformi sultana Selima III. (DŽAJA, 1999., 16-17), ali i iznimno dinamičnih vojno-političkih i društvenih previranja na europskoj sceni.⁶

Metodološki pristup i dosadašnja povijesno-demografska istraživanja prostora Ljubuškog

Prije negoli počnemo raščlambu istraživanog uzorka, osvrnut ćemo se na kretanje broja stanovnika istraživanoga područja, kao svojevrsnoga demografskog okvira u kojem ćemo promatrati istraživane pokazatelje. Budući da u istraživanome razdoblju to ne funkcionira kao zasebna cjelina, utvrđivanje broja stanovnika učinili smo posredno – zbrajanjem podataka za njezine sastavnice (naselja). Pri tome je glavnu poteškoću predstavljala činjenica da je promatrano područje sve do dolaska Austro-Ugarske (1878.) i nedugo iza toga provedenoga prvog popisa po načelima moderne statistike⁷ bilo u sastavu Osmanskoga Carstva, a “...Osmanlije nipošto nisu vladali statistikom i demografijom...”, pa ni njihovi “...katastarski defteri nisu popisi stanovništva, i to čak niti na predstatističkoj razini” (MOAČANIN, 2013., 99, 105). Zbog toga su za to razdoblje preostali jedino podatci nastali

suppressing the name Herzegovina only to the part which had still remained under the Ottomans, while the name Dalmatia re-expanded during the Venetian occupation, much narrower than its ancient coverage, which over time led to the formation of two new regional identities, Dalmatian and Herzegovinian, respectively, in pejorative speech, “šperci” and “vlasi”. After all the turmoil, the place Ljubuški, the object of research, remained under the Ottoman Empire and found itself on its extreme periphery, on the imperial frontier, established, as already mentioned, as a *nahiyah* of the same name in a broader administrative framework of the Herzegovinian Sanjak and the Bosnian Eyalet. This period was the time of diminishing splendor and power of the Ottoman Empire and the first indication of outbursts in modernization processes, which could not avoid the “old patient from Bosphorus”, i.e. the first period of Europeanization reforms of Sultan Selim III (DŽAJA, 1999, 16-17), but also a period of extremely dynamic military, political and social turmoil on the European scene.⁶

Methodological approach and previous historical and demographic research of Ljubuški area

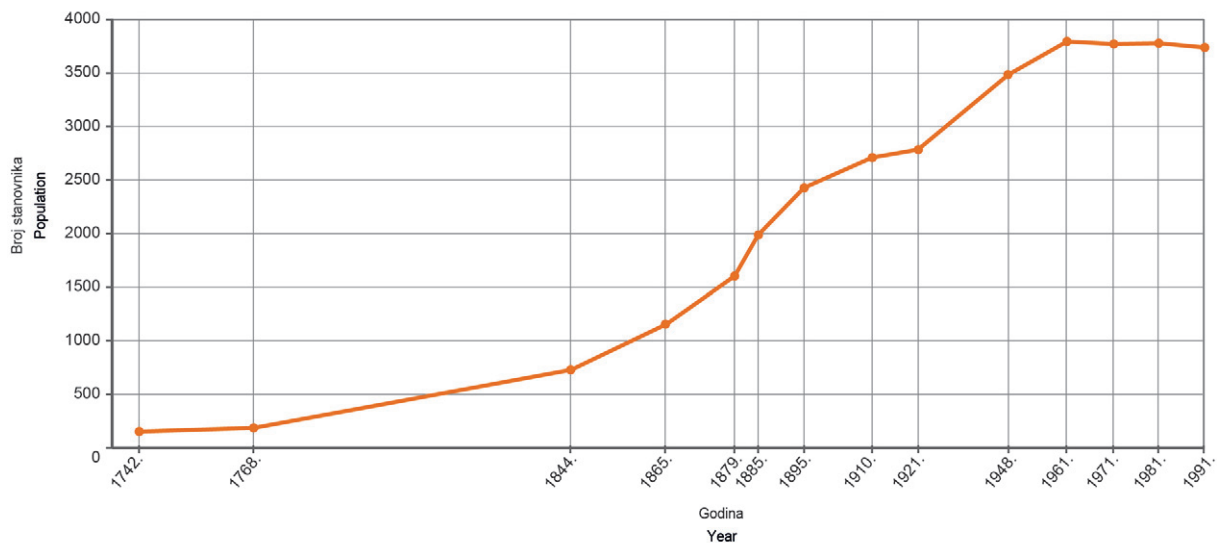
Before we begin the analysis of the sample we will take a brief look at population trends in the research area, as a sort of demographic framework in which we will observe the indicators. Since in the examined period, it did not function as a separate unit, we have determined the number of inhabitants indirectly – by summing the data of its components (settlements). Thereby, the main difficulty was the fact that the observed area was, until the arrival of the Austro-Hungarian Empire (1878) and shortly after the first census conducted according to the principles of modern statistics,⁷ part of the Ottoman Empire, and “... the Ottomans had no means of mastering statistics and demographics ...”, and their “... cadastral records were not population censuses, not even at a pre-statistical level” (MOAČANIN, 2003,

⁶ U samo dvadesetak godina koje “pokriva” matična knjiga, u neposrednome dalmatinskome susjedstvu izmijenila su se tri imperijalna gospodara, što govori o dinamičnosti spomenutih previranja.

⁷ Nova je državna uprava, kao jedan od prvih izravnih zahvata, odmah iduće godine provela popis stanovništva prema načelima moderne statistike, primijenjenim nepuna tri desetljeća ranije u Hrvatskoj i Slavoniji. O počecima moderne statistike i prvom općem modernom popisu u Hrvatskoj više vidi u: B. Vranješ-Šoljan, 2008., P. Korunić, 2010.

⁶ In just twenty years covered by the register, the governance of three empires changed in the immediate neighborhood of Dalmatia, which in itself speaks of the dynamics of these upheavals.

⁷ The new state administration, as one of the first direct modernization interventions, conducted a census immediately next year according to the principles of modern statistics, applied less than three decades earlier in Croatia and Slavonia. About the beginnings of modern statistics and the first modern general census in Croatia see more in: B. Vranješ-Šoljan, 2008, P. Korunić, 2010.

Slika 1. Kretanje broj stanovnika u selima današnje župe Veljaci 1742. – 1991.

Izvor: izrađeno prema: AŽV, MK, sv. I., KOSIR, 1970.; ĐAKOVIĆ, 1979.; MANDIĆ, 1962.; ILIĆ-GRBAVAC, 1994.

Figure 1 Villages population of today's parish Veljaci from 1742 to 1991

Source: made according to: AŽV, MK, sv. I., KOSIR, 1970; ĐAKOVIĆ, 1979; MANDIĆ, 1962; ILIĆ-GRBAVAC, 1994.

djelovanjem crkvenih struktura, no i oni su prilično šturi i ograničene uporabne naravi.

U ratovima 17. stoljeća prostor Ljubuškoga doživio je strahoviti demografski rasap (gotovo je u cijelosti bio ostao bez katoličkoga stanovništva), što je za posljedicu imalo “automatsku protubonifikaciju”, odnosno pretvaranje tamošnje plodne ravnice u močvaru te eskalaciju *malaričnoga biološkoga kompleksa*.⁸ Cijelo 18. stoljeće prostor Ljubuškoga će se demografski lagano oporavljati, ali će tek prvi hidromelioracijski zahvati i istinsko hvatanje ukoštac sa “sredozemnim nizozemljem” (BRAUDEL, 1997., 58) u prvoj polovici 19. stoljeća, koji su oslobodili goleme, ali blokirane i zapretane agrarne resurse i mogućnosti, potaknuti snažan demografski rast. To će se ostvariti ponajprije migracijskim pritjecanjem iz okolnih areala, poprimajući na mahove razmjere prave bujice.⁹

⁸ Ako ...čovjek zanemaruje kanale za navodnjavanje i odvodnjavanje... ili ako stanovništvo u ravnici opada i slabi seljačko osvajanje, tada se malarija širi sama od sebe i sve paralizira. Ona će brzo ravnici vratiti na njezino prvobitno močvarno stanje: riječ je o automatskoj protubonifikaciji.

⁹ Osim potencijala koji su se oslobađali isušivanjem močvarnih područja, dodatni poticaj migracijama bili su ograničenost agrarnih resursa i prenapučenost u njihovim izvorštima, kao i stalni pozivi i interes lokalnih muslimanskih zemljoposjednika da im se kultiviraju imanja i povećaju prihodi.

99, 105). Therefore, the only data that remained for that period were the ones that resulted from the activities of ecclesiastical structures, but even they were quite sparse and had limited use.

During the 17th century wars Ljubuški area experienced tremendous demographic dispersion (there was almost no Catholic population left), which resulted in “automatic anti-bonification”, i.e. converting local fertile plains into swamps, which favours the spread of malaria.⁸ Throughout the 18th century it was slowly recovering demographically, but only the first hydro-melioration activities and dealing with the “Mediterranean lowland” (BRAUDEL, 1997, 58) in the first half of the 19th century, which freed immense, but blocked and hidden agricultural resources and opportunities, encouraged strong demographic growth. This was achieved primarily through migration inflows from the surrounding areas that would occasionally become massive.⁹

⁸ If ... man neglects irrigation canals and drainage canals... or if the population in the plain declines and peasant conquest weakens, then the malaria spread by itself and paralyzes everything. It will quickly return the plain to its original wetland state: this is an automatic anti-bonification.

⁹ In addition to the potential that was liberated by draining wetlands, limited agricultural resources and overpopulation in their sources were an additional incentive to migrations, as well as ongoing calls and interest of local Muslim landowners to cultivate their farms and increase revenues.

Upravo su seobe glavna demografska značajka 19. stoljeća i osnovni obrazac naseljavanja cijele Ljubuške krajine, pri čemu se na ovaj prostor slijevaju pojedinci i obitelji s raznih strana privučeni spomenutim prirodnim potencijalima, primamljivim pozivima osmanskoga povlaštenog sloja zainteresiranoga za stavljanje u funkciju tih potencijala i povećanje vlastitih prihoda, koje su upućivali žiteljima s okolnih područja. S time se najčešće preklapao i demografski pritisak te nužnost odljeva viška stanovništva s njih.

Popunjavanje prostora traje gotovo cijelo 19. stoljeće. Do kraja 19. stoljeća mehanički priljev stanovništva postupno slabi, tako da su doseljenja u 20. stoljeću rijetka i uzrokovana su uglavnom izumrcem pojedinih domova u muškoj nasljednoj crti kada u njih doseljavaju mladići iz bliskog okruženja.

Ako uzlaznu putanju krivulje broja stanovništva na slici 1. tijekom 19. stoljeća možemo u značajnoj mjeri pripisati mehaničkom kretanju stanovništva, odnosno izrazito pozitivnom migracijskom saldu, onda se nastavak njezina uzlaznoga trenda od kraja istoga stoljeća može pripisati prirodnom kretanju stanovništva, odnosno pozitivnom prirodnom priraštaju kao odlučujućem čimbeniku. Pretpostavljamo da je to posljedica procesa demografske tranzicije, koji zahvaća i to područje, slično kao i većinu ostalih područja hrvatskoga društvenoga prostora, s kojima se istraživani prostor tada našao u sklopu iste državne cjeline.¹⁰

Osim značajnih prirodnih resursa, u uvjetima ekstenzivnoga bavljenja agrarom, kao glavnom gospodarskom odrednicom, te visoki prirodni priraštaj, i ove su ruralne sredine počele stvarati viškove stanovništva, koje nije moglo na odgovarajuće načine zadovoljiti svoje prohtjeve i ostvariti željeni životni standard, pa su već u prvoj polovici 20. stoljeća iz primalačkih preobražavane u emitivne. Rat, promjene društveno-političkog sustava i gospodarske strukture, ponajprije deagrarizacija i s time povezana deruralizacija, pojačano iseljavanje 1960-ih i 1970-ih godina ubrzali su demografsku tranziciju te ulazak u

Immigrations are the main demographic feature of the 19th century and the basic pattern for the settlement of the entire area of Ljubuški, whereby individuals and families from different parts poured into this area attracted by the aforementioned natural resources and tempting invitations of the Ottoman privileged class interested in managing these resources to increase their own revenues to the inhabitants of the surrounding areas, and these invitations mostly overlapped with demographic pressure, and the necessity for the outflow of excess population from the same area.

The settlement of this area lasted almost through the entire 19th century and by the end of the century the mechanical influx of population gradually weakened in a way that the immigration in the 20th century became very rare and was usually caused by the extinction of some homes in the male hereditary line when young men from the surrounding area settled to take their place.

If we can significantly attribute the upward trajectory of the population curve in the Fig. 1 during the 19th century to mechanical migrations, or an extremely positive migration balance, then we can attribute its continuous upward trend from the end of the century to population changes, or the positive population growth as a decisive factor. We assume that this is the result of the process of demographic transition, which affected the observed area, similar to most other areas populated by Croats, which was within the same state unit as the research area.¹⁰

Despite significant natural resources, in terms of dealing with extensive agriculture as the main determinant of economic and high population growth, these rural areas began to create surplus population, which could not satisfy their needs and achieve the desired standard of living. For that reason, in the first half of the 20th century those areas already turned from recipient to emissive areas. The war, changes in the socio-political system and economic structure, particularly deagrarisation and the related deruralisation and the increased emigration in the 1960s and 1970s accelerated demographic transition, and entrance into its

¹⁰ Kraj 19. stoljeća, odnosno 1880. (GELO, 1987.), je prijelomnica od kada počinje proces demografske tranzicije u Hrvatskoj. Podrobna istraživanja pojedinih mikrocjelina u Hrvatskoj u osnovi su potvrdila tu opću granicu, ali su se u pojedinim slučajevima pokazala i znatna odstupanja od te godine, čak i u istoj regiji (usp. GELO, 1987., 240; VEKARIĆ, VRANJEŠ-ŠOLJAN, 2009., 30).

¹⁰ The end of the 19th century, or 1880 (GELO, 1987), is a milestone from which the process of demographic transition in Croatia started. Detailed studies of individual micro-units within the Republic of Croatia basically confirmed that general limit, but in some cases there was a significant deviation from that year, even within the same region. Compare with GELO, 1987, 240; VEKARIĆ, VRANJEŠ-ŠOLJAN, 2009, 30.

njezinu završnu podetapu,¹¹ što je rezultiralo stagnacijom broja stanovnika u drugoj polovici, pa i njegovim blagim padom potkraj 20. stoljeća.

Iako je održano nekoliko znanstvenih skupova i objavljen značajan broj radova u vezi s pojedinim aspektima ljubuške prošlosti, ipak je ostalo mnoštvo neodgovorenih i još više nepostavljenih pitanja, posebice onih koji se odnose na tamošnje stanovništvo i cijeli splet problema povezanih s time. S obzirom na to da je objavljen nemali broj pisanih izvora s podacima o ljubuškom stanovništvu iz predstatističkog (primjerice osmanski porezni popisi ili popisi sačinjeni u prigodi biskupskih vizitacija) i statističkoga razdoblja (austrijski popisi od 1879. i popisi dviju jugoslavenskih država od 1921., odnosno 1948.), te imajući u vidu sačuvanost matičnih knjiga, kao vrela za serijalnu historiju, za očekivati je bilo da će to pobuditi značajan znanstveni interes i rezultirati odgovarajućom historiografskom produkcijom. No, ako ne računamo nekoliko vlastitih radova, koji su povijesnodemografski tematizirali pojedine ljubuške mikroceline, te rad A. F. Markotića (1996.), koji je izvršio demografske analize stanovništva Ljubuškoga u sklopu širega zahvata na stanovništvu cijele Hercegovine, takvo što je izostalo.

Matične knjige krštenih kao izvor podataka

Nepuna dva desetljeća nakon popisa katoličkoga stanovništva biskupa Bogdanovića,¹² kao jednoga od glavnih predstavnika bosansko-hercegovačke demografije iz predstatističkoga razdoblja, pojavljuje se matična knjiga krštenih crkvene župe Ljubuški (Veljaci) iz koje možemo pratiti, organiziramo li na temelju nje serije podataka, dio demografske zbilje u seoskom društvu toga pograničnog prostora na prijelazu stoljećâ (NOSIĆ, VIDINIĆ, 2000.).

¹¹ Bez iscrpnijeg i detaljnijeg istraživanja ne samo demografsko-statističkih pokazatelja, već i njihova razmatranja u kontekstu društveno-gospodarske uvjetovanosti, za sada je teško reći je li istraživani prostor potkraj 20. stoljeća ušao u posttranzicijsku etapu. Koliko je izbor kriterija za razgraničenje kasne tranzicijske podetape i posttranzicijske etape složen teorijski i metodološki problem i koliki je značaj njegova razmatranja u kontekstu širem nego što ga nalaže formalni demografsko-statistički kriterij (usp. WERTHEIMER-BALETIĆ, 2005., 377-388).

¹² Popis iz 1768., koji je na svojem pastoralnom pohodu sastavio apostolski vikar i naslovni ehinski biskup fra Marijan Bogdanović.

final sub-stage¹¹, resulting in stagnation of the population in the second half of the 20th century, and even its slight decline at the end of the same century, as shown in the graph above.

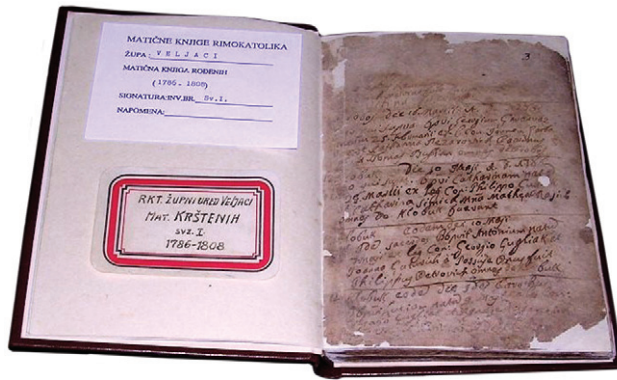
Although several scientific conferences were held and many works which address certain aspects of the past of Ljubuški were published, there are still plenty of unanswered and even more unaddressed issues, particularly those related to the local population and a whole lot of problems associated with it. Due to the significant number of published sources with data on the population of Ljubuški dating from pre-statistical period (e.g. Ottoman tax lists or lists made during Episcopal visitations) and statistical period (Austrian lists of 1879 and the lists from two Yugoslavian states from 1921 and 1948 respectively), and taking into account the conservation of the registers, as the source for "serial history", it was expected to arise considerable scientific interest and result in adequate historiographical production. But, if we exclude a few works by local authors works, which addressed historical-demographic individual micro areas of Ljubuški and the work of A. F. Markotić (1996), who conducted a demographic analysis of the population of Ljubuški as part of a wider project on the population of the entire Herzegovina, such reactions are missing.

Parish register of baptism as a source of information

Less than two decades after the Catholic Population Census of bishop Bogdanović,¹² as one of demographic cornerstones of Bosnia and Herzegovina from the pre-statistical period, the baptismal register appears in the parish of Ljubuški (Veljaci) from which we can track, if we organize a data series, part of the demographic reality in rural society of that border area at the turn of the century (NOSIĆ, VIDINIĆ, 2000.).

¹¹ Without a more detailed further research not only of the demographic and statistical indicators, but also of their considerations within the context of socio-economic conditioning, it is hard to say whether the observed area entered into a post-transition stage at the end of the 20th century. In order to see how the choice of criteria for the delimitation of late transition sub-stage and post-transition stage is a complex theoretical and methodological problem and to see its importance in a broader context, not only that which is required by formal demographic-statistical criterion, (compare with WERTHEIMER-BALETIĆ, 2005, 377-388).

¹² Census from 1768, made by the Apostolic Vicar and the Titular Bishop of Ehin, Friar Marijan Bogdanovic, during his pastoral visit.

Slika 2. Matična knjiga krštenih, sv. I., u župnom uredu u Veljacima

Izvor: Fototeka autora

Figure 2 Register of baptisms, vol. I, at the parish office in Veljaci

Source: The author's photo archive

Obveza, propisana na 24. sjednici Tridentinskog sabora 1563. (BERTOŠA, 2002., 27), koja je trebala vrijediti za cijelo područje djelovanja Katoličke crkve, na prostoru Ljubuškog zaživjela je s više od dva stoljeća zakašnjenja. Treba li boljeg objašnjenja zašto je tome tako od činjenice da je (kojeg li paradoksa!) upravo u godini propisivanja te odredbe srušen samostan u Ljubuškom, a oni koji su trebali provoditi tu odluku bili su pobijeni ili prognani (PANDŽIĆ, 2001., 23). Ni ostala područja u Hercegovini, u obje biskupije, ne stoje mnogo bolje s matičnim knjigama (LEKIĆ, 1995., 259, BOBAŠ, 2000., 459),¹³ dapače, mnoga su imala, što se matičnih knjiga tiče, još goru sudbinu (KOSIR, 1970., 68, 75 i 143).¹⁴

Matična knjiga krštenih župe Ljubuški (Veljaci), svezak prvi, je temeljno vrelo za ovu analizu. Počinje 1786. i traje do 1808. Od 1809. nastavlja se drugi svezak matične knjige krštenih, od kada započinje vođenje i ostalih dviju

The decree, proclaimed at the 24th session of the Council of Trent in 1563 (BERTOŠA, 2002, 27), which was supposed to be valid for the entire area of activity of the Catholic Church, was enforced in Ljubuški area with more than two centuries of delay. Do we need a better explanation for it than the fact that (what a paradox!) the same year when these provisions were prescribed, the monastery in Ljubuški was demolished, and those who were supposed to implement this decree were killed or exiled (PANDŽIĆ, 2001, 23). Other areas in Herzegovina, in both Dioceses, were not in a much better position considering parish registers (LEKIĆ, 1995, 259, BOBAŠ, 2000, 459).¹³ Quite the contrary, many had, as the registers are concerned, even worse fate (KOSIR, 1970, 68, 75 and 143).¹⁴

In the register of baptisms of the parish Ljubuški (Veljaci), volume I, which was the basic source for the analysis, the first entry was in 1786 and the last one in 1808. The second volume of the register of baptisms starts with entries in 1809, and two other

¹³ Najstarije matične knjige na tom prostoru imaju dvije župe s područja Trebinjske biskupije, Popovo (Rupni Do) iz 1708. i Gradac iz 1708. Najstarije matične knjige u Mostarskoj biskupiji ima župa Roško Polje (MU iz 1758.), dok župa Bročno ima sačuvane sve tri vrste matičnih knjiga od 1775. Najstarije pak matične knjige na prostoru BiH imaju Kraljeva Sutjeska iz 1641. i Vareš iz 1643.

¹⁴ Tako je župa Široki Brig imala matične knjige iz 1753., a uništili su ih (zapalili) 1947. mjesni komunisti, skupa s matičnim knjigama župe Mostar (Mostarski Gradac) iz 1748., u akciji čišćenja od "klerofašističkih zaostataka". Slična je sudbina pogodila i matice župe Posušje, koje su postojale od 1736.

¹³ Two parishes from the territory of the diocese Trebinje have the oldest registers in this area, Popovo (Rupni Do) from 1708 and Gradac from 1708. The oldest register in Mostar diocese is in the parish of Roško Polje (the register of deaths from 1758), while the parish of Bročno has all three types of registers from 1775 preserved. However, the oldest registers in the territory of BiH are in Kraljeva Sutjeska, dating from 1641 and Vareš from 1643.

¹⁴ Thus the parish of Široki Brig had registers dating from 1753, but they were destroyed (burned) in 1947 by the local communists, along with the parish books from Mostar (Mostarski Gradac) dating from 1748, in a cleaning action from "clerical fascist backlog". A similar fate struck the registers of the parish Posušje, which existed from 1736.

matičnih knjiga, umrlih i vjenčanih, i od tada su matične knjige uglavnom, kako za župu maticu, tako i za sve ostale župe kćeri, u susljednosti sačuvane do danas. U predmetnu matičnu knjigu upisivani su podaci za cijelu župu Ljubuški, koja je prostorno obuhvaćala gotovo cijeli prostor ondašnje istoimene nahije, a današnje općine.¹⁵ Ova se prva matična knjiga, nakon što je vrlo kvalitetno obnovljena i zaštićena u Državnom arhivu u Zagrebu, čuva u arhivu župnog ureda u Veljacima. Veličine je 20 x 15 cm i na njezinih 276 stranica imaju 1044 upisa krštenja.¹⁶ Pisana je latinskim jezikom i pismom i prilično čitkim rukopisom. Iz redosljeda upisa vidljivo je da je matična knjiga nekada imala više stranica, a vjerojatno je postojala i starija matična knjiga, koje nije bilo već sredinom 19. stoljeća kada je ne registrira ni fra Petar Bakula pišući svoj šematizam.

Demografski pokazatelji u selima današnje župe Veljaci na prijelomu 18. i 19. stoljeća

Krštenici u selima današnjega obuhvata župe Veljaci – struktura prema spolu, rodovima i naseljima

Raščlanjujući podatke prikazane u Tablici 1., došlo se do spoznaje da je na području četiriju naselja istraživane mikrocjeline na prijelomu 18. i 19. stoljeća trajno ili privremeno, obitavalo 37 rodova.

U tome je razdoblju kršteno ukupno 202 djece, 111 muške i 91 žensko dijete. Gledajući po rodovima, vidimo da neki "stari" rodovi, odnosno rodovi koje bilježi prvi biskupski popis iz 1742. ostvaruju visoku plodnost i krste najviše djece, primjerice Pavlovići 28 i Granići 16, dok neki bilježe izrazito nisku rodost, primjerice Hrستيći četiri, Lauci sedmero i Rasoevići samo petero djece. Nasuprot tome, doseljenici nakon spomenutoga popisa iz 1742., Matici, bilježe vrlo visoku rodost (17 krštenih) ili doseljenici nakon 1768., Nosići, Mušani i Majići, koji svi krste po sedmero djece. Vidimo da su tu već pristigli i neki rodovi koje ne bilježe spomenuti biskupski popisi, a koji će ostvariti susljednost do danas (primjerice

register books are started, the register of deaths and the register of marriages, and since then the registers have been mainly preserved, as for the main parish and for all other sister parishes. The data for the entire parish Ljubuški was recorded in the parish register, which included, as we have already mentioned, almost the whole area of the then homonymous nahiyah, today's municipality.¹⁵ This first register, after being thoroughly restored and protected in the National Archives in Zagreb, is kept in the archives of the parish office in Veljaci. The size is 20 x 15 cm and there are 1044 registered baptisms on 276 pages.¹⁶ It was written in the Latin language and script, and quite legible handwriting. From the order of entry, it is evident that the register used to have more pages, and there was probably an older register, which had already disappeared by the middle of the 19th century, when it was not even registered in Fr. Petar Bakula's Schematismus.

Demographic indicators in the villages of today's parish Veljaci at the turn of the 19th century

Baptized persons in the villages encompassed by the parish Veljaci – the structure according to gender, families and neighborhoods

Analyzing the data shown in the table number one, we have learned that in the four neighborhoods of the research micro area at the turn of the 19th century, there were 37 families permanently or temporarily settling the area.

In this period a total of 202 children were baptized, 111 male and 91 female children. Looking at the families it can be seen that some "old" families, or clans which were registered by the first bishop census from 1742 show high fertility and baptized the largest number of children, for example the Pavlović family 28 and the Granić family 16, while others had an extremely low number of children, for example the Hrستيć family 4, the Lauc family 7 and the Rasoević family only 5 children. In contrast, after this census from 1742, the immigrant family Matic had recorded a very high number of children (17 baptisms) and the settlers who came after 1768, the families Nosić, Mušan and Majić, which baptized seven children each. Furthermore, some

¹⁵ Ona je zapravo kolijevka iz koje su proistekle sve današnje ljubuške župe, osim župe Lipno – Grljevići.

¹⁶ Budući da je za devet osoba izvršen dvostruki upis, to znači da su zapravo upisana krštenja 1035 osoba.

¹⁵ It is actually the cradle all today's parishes from Ljubuški, except for the parish of Lipno – Grljevići.

¹⁶ Since nine persons were registered twice, that means that there are actually 1035 entries of baptisms.

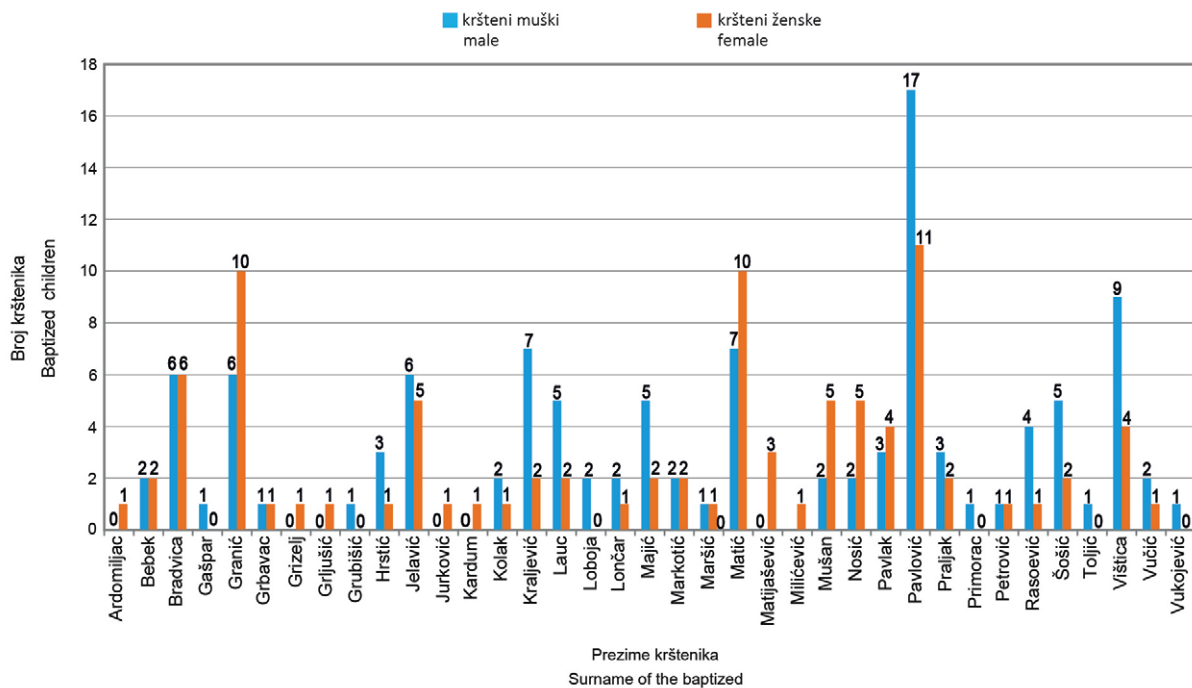
Tablica 1. Kršteni po rodovima i spolu u selima današnje župe Veljaci 1786. – 1808.

Table 1 Baptized persons by their families and gender in villages of the present parish Veljaci from 1786 to 1808

Red. broj / Number	Prezime krštenika / Surname of the baptized person	Spol / Gender		Ukupno / Total
		muški / male	ženski / female	
1.	Ardomiljac	0	1	1
2.	Bebek	2	2	4
3.	Bradvica	6	6	12
4.	Gašpar	1	0	1
5.	Granić	6	10	16
6.	Grbavac	1	1	2
7.	Grizelj	0	1	1
8.	Grljušić	0	1	1
9.	Grubišić	1	0	1
10.	Hrstić	3	1	4
11.	Jelavić	6	5	11
12.	Jurković	0	1	1
13.	Kardum	0	1	1
14.	Kolak	2	1	3
15.	Kraljević	7	2	9
16.	Lauc	5	2	7
17.	Loboja	2	0	2
18.	Lončar	2	1	3
19.	Majić	5	2	7
20.	Markotić	2	2	4
21.	Maršić	1	1	2
22.	Matić	7	10	17
23.	Matijašević	0	3	3
24.	Milićević	0	1	1
25.	Mušan	2	5	7
26.	Nosić	2	5	7
27.	Pavlak	3	4	7
28.	Pavlović	17	11	28
29.	Praljak	3	2	5
30.	Primorac	1	0	1
31.	Petrović	1	1	2
32.	Rasoević	4	1	5
33.	Šošić	6	2	8
34.	Toljić	1	0	1
35.	Vištica	9	4	13
36.	Vuičić	2	1	3
37.	Vukojević	1	0	1
	Ukupno / Total	111	91	202

Izvor: AŽV, MK, sv. I.

Source: AŽV, MK, vol. 1

Slika 3. Broj krštenih prema rodovima i spolu u župi Veljaci 1786. – 1808.

Izvor: AŽV, MK, sv. I.

Figure 3 Number of baptisms according to clans and gender in the parish Veljaci from 1786 to 1808

Source: AŽV, MK, vol. I.

Bebeci, Bradvice, Petrovići, Nosići itd.), te neki koji će se uskoro ugasiti, produžiti u selidbi dalje ili su jednostavno upisani na ovo područje pogreškom pera (Gašpari, Grljušići, Jurkovići, Grizelji). Vidimo također da još nisu pristigli neki rodovi koji će se značajno razgranati u kasnijem razdoblju i ostvariti sosljednost do danas, kao primjerice Vukojevići i Mihaljevići u Grabu, Škorputi i Rakići na Orahovlju, Šiljezi, Vegari i Vukojevići u Vašarovićima, Čuljci, Grbavci i Bojke u Veljacima itd.

Za razliku od mikrocjeline iz neposrednoga prekograničnog susjedstva (župa Orah) (PAVIČIĆ, 2010., 135), gdje je istodobno u spolnoj strukturi bilo više ženskih (124) nego muških krštenika (122), ovdje je obrnuta situacija: 111 (55%) muških, spram 91 (45%) ženske krštenice. Slično Veljacima, omjer u korist muške djece bio je i u nedalekom Rogotinu (1825. – 1856.) (ŠUNJIC, 2007., 356), nešto daljem Popovu 1804. – 1883. (52,61% : 47,39%) (MARIĆ, 2013., 76) ili pak u još udaljenijoj konavoskoj župi Pridvorje 1781. – 1810., što potvrđuje pravilnost, već odavno uočenu u brojnim demografskim istraživanjima na raznim stranama, da se rađa više muške, nego

families had already arrived to the area, which are not all recorded in the aforementioned mentioned bishop's census, but which are still in existence (for example the families Bebek, Bradvica, Petrović, Nosić etc.), and we can see some soon disappeared, moved further away or were simply registered at this area by error (Gašpar, Grljušić, Jurković, Grizelj). We can also see that some families had not arrived by that time, but significantly grew at a later date and not die out, such as the families Vukojević and Mihaljević in Grab, Škorput and Rakić in Orahovlje, Šiljeg, Vegar and Vukojević in Vašarovići, Čuljak, Grbavac and Bojak in Veljaci, etc.

Unlike the micro-area from the immediate cross-border neighborhood (parish Orah) (PAVIČIĆ, 2010, 135), where there were at the same time more women in the gender structure of baptized persons (124) than men (122), here the situation is reversed: 111(55%) male, versus 91(45%) female baptized persons. Similar to Veljaci, the ratio in favor of male children was also present in nearby Rogotin (1825-1856) (ŠUNJIC, 2007, 356), in Popovo, which is a bit further away, from 1804 to 1883 (52,61%: 47,39%) (MARIĆ, 2013, 76), and even in Konavle parish of Pridvorje, which is much further away, from 1781

Tablica 2. Kršteni prema spolu i naseljima s prostora današnje župe Veljaci
Table 2 Baptized children by gender and villages from the area of the present parish Veljaci

Selo / Village	Kršteni / Baptized		Ukupno / Total
	muški / male	ženske / female	
Grab	25	17	42
Orahovlje	5	2	7
Vašarovići	19	23	42
Veljaci	62	49	111
Ukupno / Total	111	91	202

Izvor: AŽV, MK, sv. I.
Source: AŽV, MK, vol. I..

ženske djece (u prosjeku na 100 ženske djece rodi 105 muških) (ŠUNJIĆ, 2012., 373).¹⁷

Pogledamo li sliku u samoj veljačkoj mikrocjelini, vidjet ćemo da ni tu nema ujednačenosti. Dok je rodost u korist muških prisutna u selu Veljacima, Grabu i Orahovlju, u Vašarovićima su prevagu odnijele žene.

Krštenja i začeca u selima današnje župe Veljaci 1786. – 1808. – struktura prema godinama i mjesecima

U promatranome dvadesetljetnom razdoblju ritam porođaja, odnosno krštenja također je neujednačen i kreće se od 18 krštenika iz 1807., kada je dosegnut maksimum, do samo dva krštenika 1804., što je ujedno i godišnji minimum. Čini nam se da uzrok tome velikome rasponu, odnosno malom broju krštenika 1804. i sljedeće 1805. (tri krštenja), nije drastičan pad nataliteta, pogotovo ne pad izazvan nekim katastrofičnim poremećajem, nego jednostavno neažurno vođenje matične knjige. Pogledamo li raspodjelu krštenja po selima, vidjet ćemo da je najveći broj krštenih zabilježen u selu Veljacima (111), više od polovine ukupnoga broja, u Grabu i Vašarovićima podjednako (42), a na Orahovlju, zapravo Ljutovlju, samo sedam krštenja. Dok je za Veljake rekordna godina po broju krštenja bila 1807., za Vašaroviće je to bila 1800. (8), a za Grab 1806. sa sedam krštenja.

¹⁷ Da ima izuzetaka koji potvrđuju to pravilo, uz Orah, dokaz je i neretvanski Komin, gdje je također omjer rođenih bio u korist ženske populacije.

to 1810. This confirms the pattern, that has been perceived in a number of demographic researches at various places, that more male than female children are born (on average 105 male children are born per 100 female children) (ŠUNJIĆ, 2012, 373).¹⁷

If we look at the picture within the micro-unit of Veljaci we will see that uniformity is not present here. While there were more male children born in the villages Veljaci, Grab and Orahovlje, female children prevailed in Vašarovići.

Baptism and conception in the villages of today's parish Veljaci from 1786 to 1808 – structure by year and month

In the observed two-decade-period the rhythm of births or baptisms was also uneven and it ranged from 18 baptized in 1807, when maximum was reached, to only two baptized in 1804, which is also an annual minimum. It seems to us that the cause of this great range or small number of baptisms in 1804 and 1805 (three baptisms), was not a drastic fall in birth rates, especially not a fall caused by a catastrophe, but simply inadequate keeping of the registers. Furthermore, if we look at the distribution of baptisms by villages we see that the largest number of baptisms was recorded in the village Veljaci (111), more than half of the total number, in Grab and Vašarovići the same (42), and in Orahovlje, today's Ljutovlje, only seven baptisms. While a record year by the number of baptisms was 1807 for Veljaci, for Vašarovići it was 1800 (8), and for Grab 1806 with seven baptisms.

¹⁷ However, the proof that there are exceptions that confirm the rule, alongside Orah, is Komin on the Neretva River, where the ratio of births was also in favor of the female population.

Tablica 3. Kršteni po godinama u selima današnje župe Veljaci 1786. – 1808.
Table 3 Baptized persons by year in villages of today's parish Veljaci from 1786 to 1808

Godina / Year	Grab	Orahovlje	Vašarovići	Veljaci	Ukupno / Total
1786.	0	0	0	3	3
1787.	1	0	2	5	8
1788.	3	0	1	3	7
1789.	1	0	3	8	12
1790.	3	0	0	5	8
1791.	3	0	5	9	17
1792.	1	1	1	7	10
1793.	2	1	0	2	5
1794.	1	0	4	2	7
1795.	0	0	1	5	6
1796.	0	1	1	4	6
1797.	0	1	2	2	5
1798.	0	0	3	2	5
1799.	3	1	1	4	9
1800.	2	1	8	5	16
1801.	1	1	3	11	16
1802.	5	0	1	8	14
1803.	3	0	2	4	9
1804.	1	0	0	1	2
1805.	0	0	1	2	3
1806.	7	0	1	2	10
1807.	5	0	1	12	18
1808.	0	0	1	5	6
Ukupno / Total	42	7	42	111	202

Izvor: AŽV, MK, sv. I.
Source: AŽV, MK, vol. I.

Tablica 4. Kršteni prema mjesecima u selima današnje župe Veljaci 1786. – 1808.
Table 4 Baptized persons by month in villages of today's parish Veljaci from 1786 to 1808

Mjesec / Month	Grab	Orahovlje	Vašarovići	Veljaci	Ukupno / Total
siječanj / January	2	0	0	8	10
veljača / February	5	2	10	11	28
ožujak / March	5	0	3	11	19
travanj / April	0	0	5	7	12
svibanj / May	11	0	3	19	33
lipanj / June	5	1	3	14	23
srpanj / July	3	1	0	5	9
kolovoz / August	2	1	3	7	13
rujan / September	0	1	1	6	8
listopad / October	1	0	2	8	11
studeni / November	5	0	2	10	17
prosinac / December	3	1	10	5	19
nepoznato / unknown	0	0	0	0	0
Ukupno / Total	42	7	42	111	202

Izvor: AŽV, MK, sv. I.
Source: AŽV, MK, vol. I.

Tablica 5. Broj začeca po mjesecima i spolu na području današnje župe Veljaci 1786. – 1808.
Table 5 Number of conceptions by month and gender in the area of today's parish Veljaci from 1786 to 1808

Mjesec / Month	Broj začeca / Number of conceptions		Ukupno / Total	%
	Muški / Male	Ženske / Female		
siječanj / January	9	2	11	7,19
veljača / February	10	5	15	9,8
ožujak / March	7	8	15	9,8
travanj / April	10	9	19	12,42
svibanj / May	6	6	12	7,84
lipanj / June	9	12	21	13,74
srpanj / July	8	5	13	8,5
kolovoz / August	6	6	12	7,84
rujan / September	4	5	9	5,88
listopad / October	4	4	8	5,23
studen / November	3	6	9	5,88
prosinac / December	7	2	9	5,88
Ukupno poznato / Total known	83	70	153	75,74 (100)
Nepoznato / Unknown	28	21	49	24,26
Sveukupno / Overall	111	91	202	100

Izvor: AŽV, MK, sv. I.
Source: AŽV, MK, vol. I.

Raspodjela krštenja po mjesecima u veljačkoj mikrocjelinu donekle se razlikuje od one u prekograničnom oraškome susjedstvu. Dok je tamo najveći broj krštenja obavljen u ožujku i travnju, to ih je ovdje uvjerljivo najviše u svibnju (33), te veljači (28) i lipnju (23). I mjeseci s najmanjim brojem krštenika donekle se razlikuju. Iako je i u jednoj i u drugoj cjelini to mjesec srpanj, sljedeći mjesec s najmanjim brojem krštenih u veljačkoj je mikrocjelinu mjesec rujan, za razliku od oraške gdje je to kolovoz (PAVIČIĆ, 2010., 139).¹⁸

Raspodjela krštenih po mjesecima nije i vjerodostojan pokazatelj rođenja i začeca, jer najčešće čin krštenja nije obavljan neposredno iza rođenja. Dodatni razlog težem utvrđivanju

¹⁸ U župi Broćno ožujak je također mjesec s najviše krštenja (slijede ga studeni i prosinac), a mjesec s najmanje krštenja je srpanj, slijede ga lipanj, kolovoz i siječanj (JOLIĆ, 2009., 246). U Duvnu je u razdoblju 1850. – 1918. najviše krštenih bilo u ožujku i veljači, a najmanje u srpnju i lipnju.

Distribution of baptisms by month in the micro-unit of Veljaci is somewhat different from that in the cross-border neighborhood of Orašje. While the largest number of baptisms in Orašje were performed in March and April, here the majority was in May (33), February (28) and June (23). Months with the lowest number of baptisms are somewhat different. Although in both units it is generally in July, the following month with the lowest number of baptisms in the micro unit of Veljaci is September, as opposed to Orašje where the month with the lowest number of baptisms is August (PAVIČIĆ, 2010, 139).¹⁸

Distribution of baptisms by month is not a plausible indicator of births and conceptions, because the act of baptism is not usually performed

¹⁸ In the parish Broćno, March is also the month with the highest number of baptisms (followed by November and December), and the month with a minimum number of baptisms is July, followed by June, August and January (JOLIĆ, 2009, 246.) In Duvno in the period 1850-1918 the highest number of baptisms was in March and February, and the lowest in July and June.

broja začeca po mjesecima je i taj što župnici (upisivači) nisu redovito izvršavali svoju obvezu upisivanja i podatka o datumu rođenja,¹⁹ pa smo tako za veljačku mikrocjelinu uskraćeni za gotovo četvrtinu upisanih krštenja (točnije 24,26%). To je za gotovo 11% više nego kod susjedne oraške mikrocjeline. Najviše začetih u promatranome razdoblju bilo je u mjesecu lipnju (13,74%), a slijedi mjesec travanj s 12,42%, što se donekle razlikuje od oraške mikrocjeline gdje je to također bio lipanj, ali sljedeći mjesec s najviše začeca nije bio travanj, već srpanj (PAVIČIĆ, 2010., 140). Najmanji pak broj začeca dogodio se u uzastopnome razdoblju od rujna do prosinca, s apsolutnim minimumom u listopadu kada je zabilježeno osam začeca ili samo 5,23% od ukupnoga broja, što je gotovo istovjetno oraškoj mikrocjelinu, gdje je također apsolutni minimum bio u listopadu, kao što je i tromjesečje listopad-prosinac bilo tromjesečje s najmanje začeca (PAVIČIĆ, 2010., 141). Spolna struktura začeca po mjesecima također se donekle razlikuje u ovim dvjema mikrocjelinama. Najviše začetih muških u veljačkoj mikrocjelinu bilo je u veljači i travnju (u oraškoj mikrocjelinu u srpnju, te svibnju i lipnju), a najmanje u studenom (tri), te rujnu i listopadu po četiri začeca (u oraškoj mikrocjelinu to su listopad, studeni i veljača). Najviše začete ženske djece po mjesecima u veljačkoj mikrocjelinu bilo je u lipnju 12 i u travnju devet začeca (u oraškoj mikrocjelinu to su lipanj, siječanj i kolovoz), a dva zimska mjeseca, prosinac i siječanj, su mjeseci s najmanje začeca (u oraškoj mikrocjelinu to su listopad i prosinac).

Slično istraživanoj mikrocjelinu, najveći broj začeca u lipnju zabilježen je i na dubrovačkom području (grad Dubrovnik i Konavle) (VEKARIĆ I DR., 2000., 84), ali i na sjeveru, u slovenskom gradu Velenju i u austrijskom Stockerau (KAPETANIĆ, VEKARIĆ, 1998., 257). U sjevernoj pak Hrvatskoj, u Zagrebu i Križevcima, ritam

immediately after birth. Another reason for the more difficult determination of the number of conceptions by month is the fact that the pastors (who kept the registers) did not regularly perform their obligation to fill in data on the actual date of birth,¹⁹ so we are deprived of the aforementioned data for the micro-unit of Veljaci for almost one quarter of registered baptisms (namely 24.26%). That is almost 11% more than in the neighboring micro-unit of Orašje. The highest number of conceived children in the reporting period was in June (13,74%), closely followed by April with 12.42%, which is slightly different from the micro-unit of Orašje where it was also June, but the following month with the highest rate of conceptions was not April but July (PAVIČIĆ, 2010, 140). However, the smallest number of conceptions occurred repeatedly from September to December with an absolute minimum in October when eight conceptions were recorded, or only 5,23% of the total amount, which is almost identical to the micro-unit Orašje, where the absolute minimum was also in October, same as the trimester October-December which was the trimester with the smallest number of conceptions (PAVIČIĆ, 2010, 141). The gender structure of conception by month is also slightly different in these two micro units. Most conceived males in the micro-unit Veljaci was in February and April (in the micro-unit Orašje in July, May and June), and the lowest in November (3), September and October 4 conceptions each (in the micro-unit Orašje these are October, November and February). In the conception of female children in the micro-unit Veljaci, the months with the highest number were June with 12 and April with 9 conceptions (in the micro-unit Orašje these are June, August and January), and two winter months, December and January are the months with the smallest number of conceptions (in the micro-unit Orašje these are October and December).

Similarly to the researched micro-unit, the largest number of conceptions in June was recorded in the area of Dubrovnik (the City of Dubrovnik and

¹⁹ Rimski obrednik (*Rituale Romanum*) iz 1614., koji je već prije propisanim obvezama vođenja matičnih knjiga krštenih i vjenčanih dodao obvezu vođenja matičnih knjiga umrlih i krizmanih, te stanja duša, propisao je i obrasce vođenja tih matičnih knjiga, gdje se za knjigu krštenih nalazi obveza unošenja i datuma rođenja. Iako je spomenuti obrednik 1640. preveo Bartol Kašić, što je pridonijelo njegovu pridržavanju i ustaljivanju, ipak u mnogo slučajeva nije poštovana ova odredba.

¹⁹ Roman book of rites (*Rituale Romanum*) from 1614, which had already prescribed obligations of keeping the registers of baptisms and marriages and later added the obligation of keeping the registers of deaths and holy Confirmations, as well as the register of living souls, had also prescribed the management forms for these civil registers, where it prescribed the obligation to write the date of birth in the register of baptisms. Although the mentioned book of rites was translated in 1640 by Bartol Kašić, which contributed to its observance and perpetuation, in many cases this provision was not respected.

začeca kao da je pomaknut mjesec dana unaprijed, tako da se najveći broj začeca dogodio u svibnju, a najmanji u rujnu.²⁰ I u nedalekome neretvanskom susjedstvu, u Rogotinu, srpanj je bio mjesec s najviše, a listopad s najmanje začeca (ŠUNJIC, 2007., 359).

Za ovakav raspored začeca po mjesecima do sada je, uz sezonske varijacije seksualnih poriva i društvena pravila, istican i obujam poslova u agraru (VEKARIĆ I DR., 2000., 84). Čini nam se da je ta pojava slojevitija, jer u ovome slučaju nije bila, bar izravno, uvjetovana količinom radova u polju, s obzirom na to da su začeca bila najintenzivnija u travnju i lipnju, upravo kada počinju izgoni stoke i najopsežniji ratarski radovi. Druga nam se dva razloga nameću vjerojatnijima, izraženijima. Prvi je život u velikim obiteljskim zajednicama i skućenom stambenom prostoru, gdje je nedostajalo prostora za intimu. Dolaskom proljeća i toplijih dana, za takvo što su nastajale puno veće mogućnosti. Nadalje, ako se želi naglasiti povezanost začeca s obujmom poslova u agraru, čini nam se da nije slučajno da ih je najmanje u razdoblju rujna-prosinac. Vrlo je vjerojatno da je tu riječ o svojevrsnoj kontracepciji, svjesnoj apstinenciji od spolnih odnosa i izbjegavanju začeca, da se porođaj ili poodmakla trudnoća ne bi dogodili upravo u vrijeme kada su radovi u agraru najintenzivniji i kada je svaki radnik (bolje reći radnica) predragocjen, a u tome bi slučaju bio sriječen.

U veljačkoj mikrocelini u promatranome razdoblju zabilježeno je 89 bračnih zajednica, koje su rađale i krstile djecu. Dva roda s najviše krštenika, Pavlovići i Matići, imali su u promatranome razdoblju i najveći broj bračnih zajednica (oba po sedam). Pet i više bračnih zajednica imali su još Bradvice, Jelavići i Vištice, sve veljački rodovi, te Kraljevići, grabljanski rod. Vašarovski rodovi Granići, Rasojevići i Lauci, starosjedioci zabilježeni u popisu iz 1742., kao ni nešto kasniji doseljenici Matijaševići nisu uspjeli ostvariti razvitak i razgranatost i dosegnuti broj od pet bračnih zajednica. Najizrazitiji kontrast dogodio se između roda Šošić, grabljanskih starosjeditelja iz 1742., koji su u promatranome razdoblju imali samo dvije bračne zajednice, i roda

Konavle) (VEKARIĆ ET AL., 2000, 84), but also in the north, in the Slovenian town Velenje and in Austrian Stockerau (KAPETANIĆ, VEKARIĆ, 1998, 257). However, in north Croatia, in Zagreb and Križevci, the rhythm of conceptions seems to have been shifted one month ahead, so that the greatest number of conceptions occurred in May, and the lowest in September.²⁰ And in the close neighborhood along the Neretva River, in Rogotin, July was the month with the highest and October with the lowest number of conceptions (ŠUNJIC, 2007, 359).

In this pattern of conception by month, with seasonal variations of sexual impulses and social policies, the role of work load in agriculture has been emphasized (VEKARIĆ ET AL., 2000, 84). Nevertheless, it seems to us that this is a complex phenomenon, because in this case it was not, at least not directly, affected by the amount of work in the field, since the conceptions were most numerous in April and June, just when the cattle is starting to be taken to pastures and when the hardest work in crop farming begins. The other two reasons seem to be as more likely. The first is life in large family groups and cramped living space, where there was a lack of space for intimacy. With the arrival of spring and warmer days, many more opportunities were created for such activities. Furthermore, if we want to emphasize the connection between conceptions and work load in agriculture, then it is not a coincidence that there is the least amount in the period September-December. It is likely that this is a kind of contraception, conscious abstinence from sexual relations and the avoidance of conception, to avoid childbirth or advanced pregnancy at a time when works in agriculture are at their most intense period and when each worker (rather female worker) is precious, and in that case prevented.

In the micro-unit Veljaci in the reporting period, there were 89 registered marriages, which reproduced and baptized children. Two clans with the highest number of baptisms, Pavlović and Matić, also had the highest number of marriages in the studied period (7 each). Five and more marriages also occurred only in Bradvice, Jelavići and Vištice, all clans of Veljaci, and Kraljević, a clan from Grabljani. Granić, Rasojević and Lauc, clans from Vašarovići, all natives recorded in the census of 1742, as well as the later settlers Matijašević failed to develop and breach and reach

²⁰ Isto. Najmanji broj začeca u rujnu dogodio se i u Samoboru za razdoblje 1812. – 1857.

²⁰ The same. The lowest number of conceptions in September took place in Samobor for the period 1812-1857.

Tablica 6. Broj bračnih zajednica po rodovima u naseljima današnje župe Veljaci 1786. – 1808.
 Table 6 Number of marriages according to clans in villages of the present parish Veljaci from 1786 to 1808

Red. broj / Number	Rod / Clan	Broj bračnih zajednica / Number of marriages
1.	Ardomiljac	1
2.	Bebek	3
3.	Bradvica	5
4.	Gašpar	1
5.	Granić	4
6.	Grbavac	2
7.	Grizelj	1
8.	Grljušić	1
9.	Grubišić	1
10.	Hrstić	2
11.	Jelavić	6
12.	Jurković	1
13.	Kardum	1
14.	Kolak	1
15.	Kraljević	5
16.	Lauc	2
17.	Loboja	1
18.	Lončar	1
19.	Majić	2
20.	Markotić	3
21.	Maršić	1
22.	Matić	7
23.	Matijašević	2
24.	Milićević	1
25.	Mušan	1
26.	Nosić	4
27.	Pavlak	4
28.	Pavlović	7
29.	Petrović	2
30.	Praljak	2
31.	Primorac	1
32.	Rasoević	2
33.	Šošić	2
34.	Tolj	1
35.	Vištica	6
36.	Vuičić	1
37.	Vukojević	1
	Ukupno / Total	89

Izvor: AŽV, MK, sv. I.
 Source: AŽV, MK, vol. I.

Pavlak, doseljenika iza 1768., koji su imali zabilježene četiri bračne zajednice.

a number of five marriages. The most striking contrast occurred between the clan Šošić, natives from Grabljani dating from 1742, which had only two marriages in the reporting period and the clan Pavlak, immigrants which arrived after 1768, who had four recorded marriages.

Obiteljske veze veljačke mikrocjeline s okolinom

Od 91 nevjeste, odnosno majke koje su rađale djecu u promatranome razdoblju u veljačkoj mikrocjelinu, podrijetlo smo uspjeli utvrditi za njih 79. Najveći broj majki promatrane mikrocjeline potjecao je iz nje same (28 ili 35%), ali je to ipak znatno manje nego u oraškoj mikrocjelinu, gdje je od majki za koje smo uspjeli utvrditi podrijetlo njih 53% potjecalo iz same župe (PAVIČIĆ, 2010.,141).²¹ Ta činjenica govori o znatno većoj otvorenosti ove pripoljske u odnosu na brdsku, orašku mikrocjelinu. Od 51 nevjeste sela Veljaka, podrijetlo smo uspjeli utvrditi za njih 46. Od toga broja 17 ih je ili 37% bilo iz samih Veljaka, što je nešto više od prosjeka za cijelu mikrocjelinu. Od ukupnoga broja majki veljačke mikrocjeline iz Graba je podrijetlom bila 21, a iz Vašarovića njih 14.

U Grabu je iz samoga sela bilo šest nevjesta ili točno jedna trećina od ukupnoga broja onih kojima smo utvrdili podrijetlo, a u Vašarovićima je od njih 13 samo jedna bila iz samoga sela. Tu je čak jedna nevjesta bila više iz susjednoga Graba, nego iz samoga sela. Četrnaest majki promatrane mikrocjeline potjecalo je iz prekograničnoga susjedstva iz Dalmacije, što je 17,28% od ukupnoga broja onih za koje smo utvrdili podrijetlo. Najviše ih je bilo iz sela Oraha (četiri), dvije iz Vrgorca te po jedna iz Prapatnica, Ravče, Dragljana, Zavojana, Iskislih, Pline, Stilja i Principovine, kako je župnik-upisivač nazvao mjesto podrijetla jedne majke. Zanimljivo je da Veljačani nisu tada imali za ženu nijednu Grabljanku i Vašarovku, a Vašarovčani i Grabljani za ženu nijednu Veljačanku. Kao značajno vrijedi još istaknuti povezanost sela Veljaka i Bekije odakle je bilo devet nevjesta – četiri iz Pogane Vlaka, tri iz Tihaljine te po jedna iz Ružića i Dragičine.

Od 202 obavljena krštenja u veljačkoj mikrocjelinu promatranoga razdoblja, podrijetlo kuma ili kume uspjeli smo utvrditi u 127 ili 62,87% slučajeva. Od toga broja u 83 slučaja ili 65,35% kumovi su bili s područja istraživane

²¹ Stanje slično oraškom nalik je na otočnu sredinu Malog Drvenika, gdje je u razdoblju od 1776. do 1826. godine 55% brakova bilo sklopljeno s djevojkom s istoga otoka, a slično Veljacima bilo je u nedalekom neretvanskom susjedstvu, gdje je u selu Rogotinu 1795. s područja župe Komin-Rogotin bilo 31,81% nevjesta (iz samoga Rogotina 18,18%), a iz bliže i dalje okolice 68,19%

Family connections of the micro-unit Veljaci with the environment

From 91 brides or mothers who had children in the reporting period in the micro-unit Veljaci, we were able to determine the ancestry for 79 women. The largest number of mothers from the observed micro-unit came from the unit itself (28 or 35%), but that is still significantly lower than in the micro-unit Orašje, where 53% of the mothers, whose ancestors came from the parish (PAVIČIĆ, 2010, 141)²¹, as we could determine. This fact speaks about the much greater openness of this field micro-unit in relation to the mountain micro-unit Orašje. Out of the 51 brides from the village Veljaci, we were able to determine the ancestry for 46 of them. 17 of those (or 37%) were women from Veljaci, which is slightly more than the average for the whole micro-unit. Of the total number of mothers from the micro-unit Veljaci, 21 were originally from Grab, and 14 women were originally from Vašarovići.

In Grab there were 6 brides from the village itself, or exactly one third of the total number of those whose ancestry has been determined, and out of 13 women in Vašarovići, only one was from the village itself. There was even one bride more from the neighboring Grab, then from the village itself. Fourteen mothers of the observed micro-unit came from the cross-border neighborhood of Dalmatia, which represents 17.28% of the total number of those whose ancestry has been determined. Most of them were from the village Orah (4), two from Vrgorac, and one each from Prapatnica, Ravča, Dragljan, Zavojane, Iskislj, Plina, Stilji and Principovina, as the pastor-registrar called the place of origin of one mother. Interestingly, residents of Veljaci did not have any wives from Grabljani or Vašarovići at that time, and the residents of Vašarovići and Grabljani did not marry any women from Veljaci. It is also worth to mention the connection of villages Veljaci and Bekija, the village that was the birth place of 9 brides - four from Pogana Vlaka, three from Tihaljina, and one each from Ružići and Dragičina.

²¹ The situation in Orašje is similar to the one on the Mali Drvenik Island, where in the period from 1776 to 1826 55% of the marriages were concluded with a young woman from the same island, and Veljaci are similar to the nearby Neretva neighborhood, where in the village of Rogotin in 1795, there were 31.81% brides from the areas of the parish Komin-Rogotin (18.18% from the very Rogotin), and 68.19% brides from the neighborhood.

Tablica 7. Podrijetlo majki krštenika u selima današnje župe Veljaci 1786. – 1808.
 Table 7 Ancestry of mothers of the baptized children in villages of today's parish Veljaci from 1786 to 1808

Naselje / Settlement	Grab	Orahovlje	Vašarovići	Veljaci	Ukupno / Total
Bijača	0	1	1	0	2
Blato	0	0	0	1	1
Crveni Grm	1	0	0	2	3
Čitluk	0	1	0	0	1
Dragićina	0	0	0	1	1
Dragljane	0	0	1	0	1
Grab	6	0	2	0	8
Humac	1	0	0	0	1
Iskisli	1	0	0	0	1
Klobuk	0	0	0	2	2
Ljubuški-Rašljani	0	0	1	0	1
Orah	2	0	0	2	4
Prapatnice	0	0	0	1	1
Plina	1	0	0	0	1
Podljubuški	0	0	1	0	1
Pogana Vlaka	0	0	0	4	4
Principovina	0	0	0	1	1
Prolog	1	0	0	0	1
Proboj	0	0	0	2	2
Radišići	0	0	1	0	1
Ravča	0	0	0	1	1
Ružići	0	0	0	1	1
Stilji	0	0	0	1	1
Studenci	0	0	1	0	1
Šipovača	2	0	1	0	3
Tihaljina	0	0	0	3	3
Turčinovići	0	0	1	0	1
Vašarovići	1	0	1	0	2
Veljaci	1	0	0	17	18
Vitina	1	0	1	2	4
Vojnići	0	0	0	2	2
Vrgorac	0	0	1	1	2
Zavojane	0	0	0	1	1
Zvirići	0	0	0	1	1
Nepoznato / Unknown	3	1	1	5	10
Ukupno / Total	21	3	14	51	89

Izvor: AŽV, MK, sv. I.
 Source: AŽV, MK, vol. I.

mikrocjeline. U Grabu su, primjerice, iz samoga mjesta kumovi bili pri 13 krštenja, a u istome selu su Vašarovčani to bili u čak 12 slučajeva. Iz Bekije pak, odakle je bio razmjerno značajan broj nevjesta, bio je samo jedan kum, a od ostalih područja zamjetan je broj krštenja u kojima su kao kumovi zabilježeni Dalmatinci, 20 slučajeva ili 15,74% od ukupnoga broja za koje je to utvrđeno (čak sedam iz Vrgorca i pet s

Out of 202 performed baptisms in the micro-unit Veljaci in the observed period, we were able to determine the origin of the godfather or godmother in 127 or 62.87% of cases. Of that number, in 83 or 65.35% of cases the godparents were from the area of the researched micro-unit. In Grab, for example, the godparents of 13 children were from the same, and in the same village the godparents were from Vašarovići in as many as 12 cases. Meanwhile,

Tablica 8. Podrijetlo i broj kumova krštenika u selima današnje župe Veljaci 1786. – 1808.

Table 8 Ancestry and number of godparents of baptized children in villages of today's parish Veljaci from 1786 to 1808

Podrijetlo kuma/kume / Origin of godfather/godmother	Broj kumstava / Number of godparent relationships				Ukupno / Total
	Grab	Orahovlje	Vašarovići	Veljaci	
Bubnji	0	0	2	1	3
Crveni Grm	1	0	0	0	1
Čalići	0	1	0	0	1
Dalmacija	0	1	0	0	1
Dusina	1	0	0	0	1
Grab	13	0	2	1	16
Iskisli	1	0	0	0	1
Kašće	0	0	0	1	1
Klobuk	0	0	0	3	3
Ljubuški	0	0	0	1	1
Ljutovlje	0	0	0	2	2
Orah	0	0	2	3	5
Orahovlje	2	0	0	0	2
Rašljani	0	0	2	0	2
Ružići	0	0	0	1	1
Stilja	0	0	0	1	1
Šipovača	0	0	0	1	1
Vašarovići	12	0	15	3	30
Veljaci	1	2	0	30	33
Vitina	0	1	0	11	12
Vojnići	0	0	0	1	1
Vrgorac	4	0	0	3	7
Zavojani	0	0	1	0	1
Nepoznato / Unknown	7	2	18	48	75
Ukupno / Total	42	7	42	111	202

Izvor: AŽV, MK, sv. I.
Source: AŽV, MK, vol. I.

Oraha). Ta činjenica govori o većoj otvorenosti veljačke mikrocjeline prema dalmatinskom susjedstvu, pa i samoj oraškoj mikrocjelinu, nego obratno.²²

there was only one godfather from Bekija, where a significant number of brides came from, and as regards to other areas, there was a certain number of baptisms where Dalmatians were recorded as godparents, to be exact, 20 cases or 15.74% of the total number of those which have been checked (seven from Vrgorac and five from Orah). This fact speaks about greater openness of the micro-unit Veljaci to the Dalmatian neighborhood, including the micro-unit Orašje, rather than vice versa.²²

²² Istodobno je u župi Orah s područja hercegovačkoga prekograničja bilo samo 14 kumstava ili 5,7% od ukupnoga broja.

²² At the same time there were only 14 kinships through being a godparent in the parish Orah from the Herzegovinian cross-border area, or 5.7% of the total number.

Antroponimija veljačke mikroćeline

Muško-ženski imenski fond veljačke mikroćeline na prijelomu iz 18. u 19. stoljeće sastojao se od 46 imena, 25 muških i 21 ženskoga. Od otprilike istodobnoga imenskoga fonda oraškoga susjedstva bio je manji za devet imena. Za razliku od oraškoga onomastikona, bilježenog hrvatskim jezikom, a latiničnim i hrvatsko-ćirilničnim pismima, veljački je bilježen latinicom i latinskim jezikom.

Anthroponymy of the micro-unit Veljaci

The male-female name list of the micro-unit Veljaci at the turn of the 19th century consisted of 46 names, 25 male and 21 female. It had nine names less than the similar name list of the neighbouring Orašje. Unlike the Onomastikon from Orašje, which was recorded in the Croatian language and Latin and Croatian Cyrillic alphabet, in Veljaci it was recorded in Latin language and alphabet.

Tablica 9. Imena krštenika u selima današnje župe Veljaci 1786. – 1808.

Table 9 Names of baptized males in villages of the present parish Veljaci from 1786 to 1808

Red. broj / Number	Ime / Name	Selo / Village				Ukupno / Total
		Grab	Orahovlje	Vašarovići	Veljaci	
1.	Andrija	4	0	2	1	7
2.	Ante	3	0	1	4	8
3.	Bariša	0	0	1	0	1
4.	Bono	0	0	0	1	1
5.	Bože	1	0	0	4	5
6.	Cvitan	1	0	0	1	2
7.	Filip	0	0	0	2	2
8.	Franjo	1	0	0	1	2
9.	Grgo	1	0	2	3	6
10.	Ivan	2	0	0	8	10
11.	Jakov	0	0	0	1	1
12.	Jozo	0	0	1	4	5
13.	Jure	2	0	2	5	9
14.	Luka	0	0	1	2	3
15.	Marko	0	1	1	2	4
16.	Martin	0	0	0	1	1
17.	Mate	3	2	3	4	12
18.	Mijo	0	0	1	5	6
19.	Nikola	1	0	2	1	4
20.	Paško	0	1	1	0	2
21.	Petar	2	1	1	2	6
22.	Stipan	3	0	0	3	6
23.	Šimun	0	0	0	2	2
24.	Toma	0	0	0	1	1
25.	Vid	0	0	0	3	3
26.	Nepoznato / Unknown	1	0	0	1	2
	Ukupno / Total	25	5	19	62	111

Izvor: AŽV, MK, sv. I.
Source: AŽV, MK, vol. I.

Tablica 10. Imena krštenica u selima današnje župe Veljaci 1786. – 1808.
Table 10 Names of baptized females in villages of today's parish Veljaci from 1786 to 1808

Red. broj / Number	Ime / Name	Selo / Village				Ukupno / Total
		Grab	Orahovlje	Vašarovići	Veljaci	
1.	Andra	0	0	1	0	1
2.	Anđa	0	0	1	6	7
3.	Anica	0	0	0	1	1
4.	Barbara	1	0	0	0	1
5.	Cvita	1	0	1	1	3
6.	Filipa	0	0	1	0	1
7.	Iva	1	1	2	5	9
8.	Jaka	1	0	0	1	2
9.	Jela	0	0	0	3	3
10.	Joza	0	0	0	1	1
11.	Jurka	2	0	0	0	2
12.	Kata	1	0	6	5	12
13.	Luca	0	0	1	2	3
14.	Manda	2	1	1	0	4
15.	Mara	1	0	0	1	2
16.	Marta	2	0	2	1	5
17.	Matija	3	0	2	8	13
18.	Pera	1	0	0	5	6
19.	Ruža	0	0	1	2	3
20.	Šima	1	0	1	0	2
21.	Tada	0	0	1	0	1
22.	Tomica	0	0	1	2	3
21.	Vida	0	0	1	4	5
22.	Nepoznato / Unknown	0	0	0	1	1
	Ukupno / Total	17	2	23	49	91

Izvor: AŽV, MK, sv. I.
Source: AŽV, MK, vol. I.

U obje mikroćeline zastupljena su gotovo istovjetna imena, uz neznatne razlike. Tako primjerice u veljačkoj mikroćelini, kojoj je patron sv. Ilija, u promatranome razdoblju nema nijednoga nadijevanja toga imena, kao ni imenâ Križan, Lovro, Pavao i Sebastijan (Baščo), svih zabilježenih u oraškoj mikroćelini. Obratno, u oraškoj mikroćelini nema muških imenâ Cvitan, Božo i Bono, zabilježenih u veljačkoj mikroćelini. No u obje mikroćeline omiljenost pojedinih imena je gotovo istovjetna. Tako je u obje mikroćeline najomiljenije muško ime Mate, a po brojnosti nadijevanja, također u obje, slijede imena Ivan, Ante i Jure (PAVIČIĆ, 2010., 147).²³

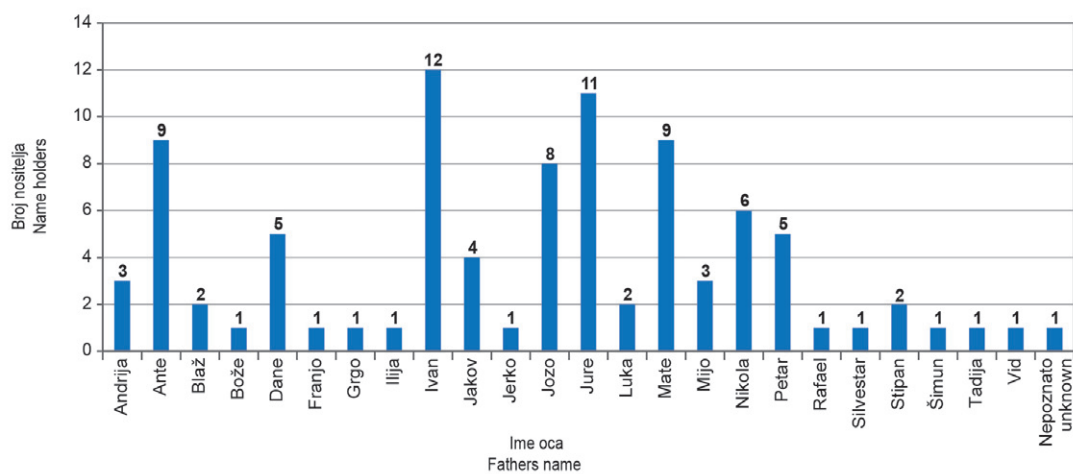
²³ Slično je i u Rogotinu gdje je također najbrojnije muško ime Mate, a slijede ga Ivan i Ante.

Almost identical names are represented in both micro-units, with minor differences. For example, in the micro-unit Veljaci, where St. Elijah (Ilija) is the patron saint, there are no recorded children named after him in the observed period, nor the names Križan, Lovro, Pavao and Sebastijan (Baščo), all recorded in the micro-unit Orašje. However, in the micro-unit Orašje there were no male names Cvitan, Božo and Bono, which were recorded in the micro-unit Veljaci. However, in both micro-units certain names were almost equally popular. Thus, in both areas the favorite male name was Mate, followed by the names Ivan, Ante and Jure considering the number of times they were given (PAVIČIĆ, 2010, 147).²³

²³ There was a similar situation in Rogotin, where the most common male name was Mate, followed by Ivan and Ante.

Roditeljski imenski fond djece veljačke mikrocjeline promatranoga razdoblja, dakle jednoga naraštaja ranije, nešto se razlikuje. Kod muških u optjecaju je jedno ime manje, a i “moda” nadijevanja imena se razlikuje. Tako Mate više nije bilo najomiljenije ime, već je to bilo ime Ivan (12 nositelja), a slijedilo ga je ime Jure s 11 nositelja. Mate je zajedno s imenom Ante bilo na trećem, odnosno četvrtome mjestu s devet nositelja. Od imena koja se ne pojavljuju u dječjem imenskom fondu, kao ni u oraškome imenskom fondu uopće, to je ime Dane (Danijel), kod čak pet nositelja, te imena Rafael i Silvestar, svako s po jednim nositeljem.

Name list of the parents of Veljaci micro-unit in the observed period, i.e. one generation earlier, is somewhat different. In males there was one name less in circulation, and “fashion” in naming was different. Thus Mate was not the favorite name any more, it was the name Ivan (12 persons), followed by the name Jure with 11 persons. Mate and Ante shared the third and fourth place with nine persons. Of the names that do not appear in the children’s name list, as well as in the general name list in Orašje, there is the name Dane (Danijel), with five persons, and the names Rafael and Silvestar, both given once.

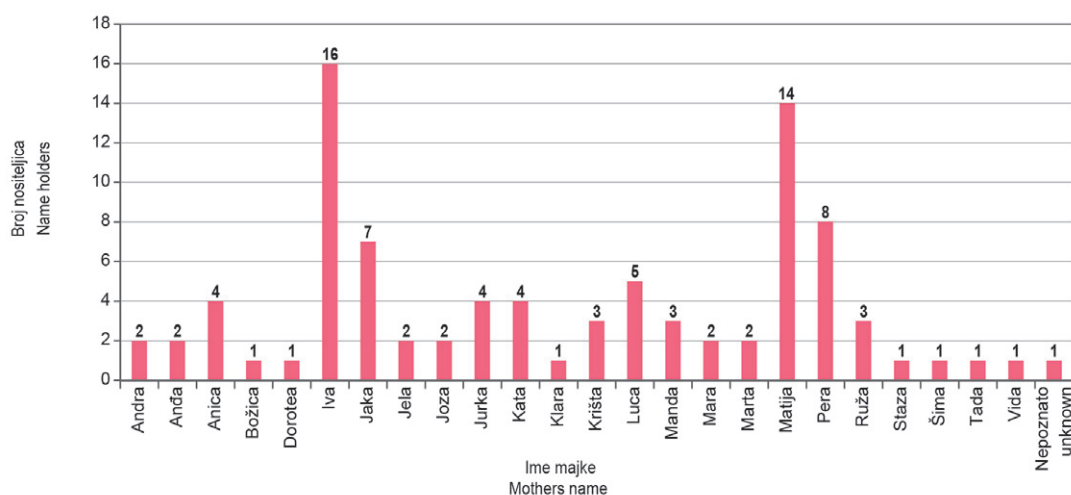

Slika 4. Imena očeva krštenih u selima današnje župe Veljaci 1786. – 1808.

Izvor: AŽV, MK, sv. I.

Figure 4 Fathers’ names of baptized children in villages of today’s parish Veljaci from 1786 to 1808

Source: AŽV, MK, vol. I.

Slika 5. Imena majki krštenika u selima današnje župe Veljaci 1786. – 1808.

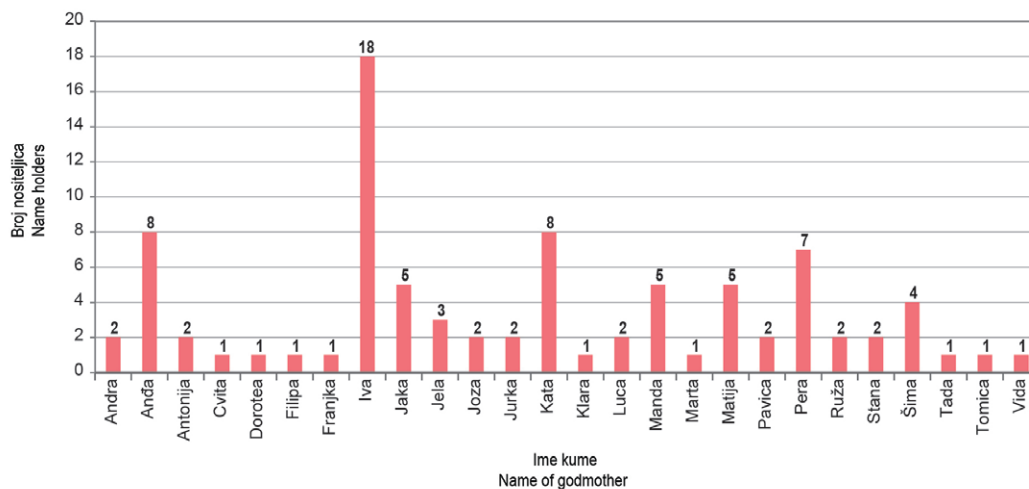
Izvor: AŽV, MK, sv. I.

Figure 5 Mothers’ names of baptized children in villages of today’s parish Veljaci from 1786 to 1808

Source: AŽV, MK, vol. I.

Kod majki krštenika istraživanoga područja i razdoblja u optjecaju je 25 imena, što je nešto manje nego kod njihove ženske djece. Dok su svojoj djeci kao najmiljenije ime nadijevali ime Matija, to su njihovi pak roditelji njima kao najmiljenije ime nadijevali ime Iva (16 nositeljica). Ime Matija je na drugome mjestu (14 nositeljica) i nijedno drugo ime nije doseglo dvoznamenkastu brojku. Pera s osam i Jaka sa sedam nositeljica bile su joj najbliže, a ime Kata, drugo po brojnosti kod krštenica (12 nositeljica) nosile su samo četiri majke. Od ženskih imena koja se ne pojavljuju u imenskome fondu krštenica Anastazija (Staza), Agata i ime Dorotea.

There were 25 names in circulation of mothers of the baptized children in the researched area and period, which is slightly less when compared to their daughters' names. While their children were mostly named Matija, their parents preferred the name Iva (16 persons). The name Matija is in the second place (14 persons) and no other name had reached double digits. Pera with eight and Jaka with seven persons were the closest, and the name Kata, the second most common name for the baptized children (12 persons) was used for only four mothers. With regard to the women's names that do not appear in the name list of the baptized children there are names Anastazija (Staza), Agata and Dorotea.

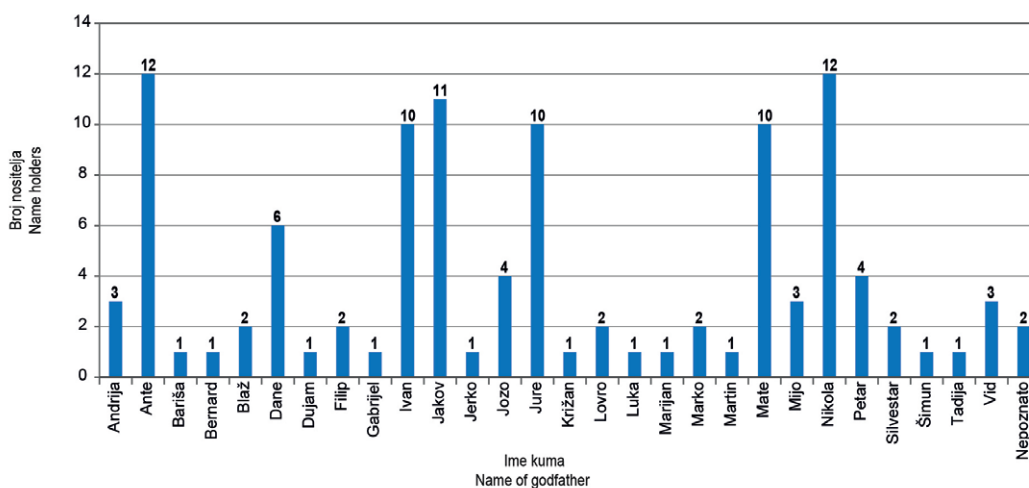

Slika 6. Imena kumova krštenika iz sela današnje župe Veljaci 1786. – 1808.

Izvor: AŽV, MK, sv. I.

Figure 6 Names of the godfathers to the children from villages of today's parish Veljaci from 1786 to 1808

Source: AŽV, MK, vol. I.

Slika 7. Imena kuma krštenica iz sela današnje župe Veljaci 1786. – 1808.

Izvor: AŽV, MK, sv. I.

Figure 7 Names of godmothers to the children children from villages of today's parish Veljaci from 1786 to 1808

Source: AŽV, MK, vol. I.

Imenik kumova i kuma veljačke mikroćjeline sastojao se od 28 muških i 27 ženskih imena. Najbrojnija imena kod kumova bili su Ante i Nikola s 12 nositelja, slijede ih Jakov s 11, te Mate, Jure i Ivan s po deset nositelja. Od novih muških imena, koja se ne pojavljuju ni kod krštenika, niti kod njihovih očeva u veljačkoj mikroćjelinu su Bernard i Gabrijel. Uvjerljivo najbrojnije žensko ime kuma bilo je Iva s 18 nositeljica, odnosno osobe s tim imenom bile su toliko puta kume. Nijedno drugo ime nije doseglo dvoznamenkastu brojku, a najbliže tome su imena Kata i Antonija spomenute osam puta. Od novih, do tada nespomenutih imena, tu su sada Pavica i narodno ime Stana, oba spomenuta dva puta.

Blizanci

Krštenje blizanaca u matičnim knjigama znalo je biti registrirano pod jednim upisom kada je za takvu djecu navođeno da su blizanci (lat. *gemini*), ali su bilježeni i pod dva odvojena upisa, bez navođenja da su blizanci (AŽV, MK, sv. I., 31, 165).

Rađanje blizanaca uvjetovano je s više čimbenika, od rasne pripadnosti, dobi majke, paritetu (višestrukerodilje pokazuju veću sklonost rađanju dvojajčanih blizanaca), ali je ipak uočeno da je stopa rađanja jednojajčanih blizanaca konstantna i iznosi 3,5 na 1000 porođaja, a dvojajčanih od pet do 49 na 1000 porođaja, ovisno o vrsti populacije (VEKARIĆ I DR., 2000., 70). Na veljačkome mikropodručju u istraživanome razdoblju rođena su četiri para blizanaca, što je 3,96% od ukupnoga broja rođenih. To je više nego na području Broćna u razdoblju 1775. – 1890., gdje je takvih bilo 2,6% (JOLIĆ, 2009., 255), ili pak znatno više od oraške mikroćjeline (1762. – 1800.) gdje su krštena samo dva para blizanaca, odnosno četvero djece ili 1,62% od ukupnoga broja krštenih (PAVIČIĆ, 2010., 196).

Nezakonita djeca

Čovjekovi seksualni porivi i sklonost putenosti uvijek su bili prisutni u ljudskim zajednicama i nikakva ih stega, bilo društvena, bilo vjerska, nije mogla u potpunosti suzbiti i iskorijeniti. Jedino su ih uspjevale s manje ili više uspjeha nadzirati i kanalizirati. Kod katolika je bio vrlo bitan crkveni nauk o sakramentu braka, kao Božjoj ustanovi, utemeljenoj na riječima Svetoga pisma.

Names of godfathers and godmothers in the micro-unit Veljaci consisted of 28 male and 27 female names. The most numerous godfather names were Ante and Nikola with 12 persons, followed by Jakov with 11, and Mate, Jure and Ivan with 10 persons. With regard to new male names, which neither appear in any of the baptized children, nor with their fathers in the micro-unit Veljaci, were Bernard and Gabrijel. Arguably the most numerous name was Iva with 18 persons, or persons with that name were godmothers so many times. No other name had reached double digits, but the closest to that were the names Kata and Antonija which were mentioned on eight occasions. From new, previously not mentioned names, there were now Pavica and the common name Stana, both mentioned twice.

Twins

Baptism of twins in the parish baptism registers used to be registered as a single entry, where it was stated that such children were twins (lat. *gemini*), but sometimes they were registered under two separate entries, without any note stating that they were twins (AŽV, MK, vol. 1, 31, 165).

The birth of twins is conditioned by several factors such as race, maternal age and parity (mothers with various children show a greater propensity to give birth to fraternal twins). Nevertheless it was observed that the rate of birth of identical twins was constant at 3.5 per 1,000 births, while the rate for fraternal twins was from 5-49 per 1000 births, depending on the type of population (VEKARIĆ ET AL., 2000, 70). In the micro area of Veljaci in the examined period, four pairs of twins were born, which represents 3.96% of the total number of births. This is more than in the area of Broćno during the period from 1775 to 1890, where the figure was 2.6% (JOLIĆ, 2009, 255), or considerably more than in the micro-unit of Orašje (1762 -1800) where only two pairs of twins, or four children had been baptized, or 1.62% of the total number of baptisms (PAVIČIĆ, 2010, 196).

Illegitimate children

Man's sexual urges and tendency to sensuality have always been present in human communities and no discipline, whether social or religious, could fully suppress and eradicate them. The only thing it managed to do was to control and channel those

Iz toga je proizašla i katolička moralka, koja je ne samo branila izvanbračne veze između muškarca i žene, već je uređivala i u bračnim odnosima. Pridržavanje crkvenih zapovijedi vezano za brak i bračnu čistoću, te odnose između muškarca i žene uopće, vidljivo je na području veljačke mikrocjeline u istraživanome razdoblju, jer nije zabilježeno rođenje nijednoga nezakonitoga djeteta, odnosno djeteta izvan braka. U susjednoj oraškoj mikrocjelini stanje je bilo malo drukčije. Tamo je u razdoblju 1762. – 1800. rođeno četvero nezakonite, odnosno izvanbračne djece. To predstavlja 1,63% od ukupnoga broja rođenih, što je znatno više nego, primjerice, u hercegovačkoj župi Bročno, gdje je u 115 godina rođeno samo 0,24% nezakonite, odnosno 0,05% izvanbračne djece (JOLIĆ, 2009., 255), ali i znatno manje nego u Puli gdje je od 1613. do 1678. bilo 7,22% nezakonito rođenih (BERTOŠA, 2002., 201).²⁴

Zaključak

Ograničenim istraživanjem i raščlambom podataka prikupljenih pri heurističkim zahvatima za širu i iscrpniju studiju o ljubuškom stanovništvu, djelomično smo odškrinuli vrata demografske zbilje ovoga područja s krajnje periferije Osmanskoga Carstva na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Ratna razaranja 17. stoljeća prouzročile su potpuni demografski rasap spomenutoga područja, što je za posljedicu imalo zapuštanje poljoprivrednih površina i njihovo pretvaranje u močvaru i krajnje negostoljubiv ambijent. Stabiliziranjem političkih i društvenih prilika i postupnim stavljanjem u funkciju umrtvljenih agrarnih potencijala, dolazi do laganoga demografskog oporavka, što se uočava kroz biološku snagu pojedinih rodova zatečenih na ovom prostoru u predistraživano vrijeme te pristizanje novih s također jako izraženim vitalitetom i svježinom. Komparativno-historijski pristup je pokazao da se obilježja nataliteta, iskazana sezonskim kretanjem krštenja i začeca, te spolne strukture, uklapaju u pravilnosti utvrđene istraživanjima na raznim, zemljopisno bližim, ali i udaljenijim područjima. Slično je pokazala i raščlamba antroponimijskoga korpusa, u kojem su apsolutno prevladavala imena iz biblijsko-

urges more or less successfully. For Catholics, church doctrine on the sacrament of marriage as an institution of God (based on the words of the Holy Scripture) was surely extremely important. The Catholic moral lesson came from this, which not only prohibited relationships between men and women out of wedlock, but it also intervened within the marital relationships. Observance of the Church commandments in relation to marriage and conjugal chastity, and relationships between men and women in general, are evident in the area of Veljaci in the examined period, because there are no recorded births of illegitimate children, or birth of a child out of wedlock. The situation was somewhat different in the neighboring micro-unit of Orašje. In the period from 1762 to 1800 four illegitimate children or children out of wedlock were born. This represents 1.63% of the total number of births, which is much higher than, for example, in the Herzegovinian parish Bročno, where only 0.24% or 0.05% of illegitimate children were born in the period of 115 years, (JOLIĆ, 2009, 255), but significantly less than in Pula where 7.22% of illegitimate children were born from 1613 to 1678 (BERTOŠA, 2002, 201).²⁴

Conclusion

With limited probing and analysis of data collected in heuristic procedures for a broader and more comprehensive study on the Ljubuški population, we offered an insight into the demographic reality of this area from the extreme periphery of the Ottoman Empire at the turn of the 19th century. War destruction of the 17th century had caused a complete demographic dispersion of the said area, which further resulted in the abandonment of agricultural lands and their conversion into swamps and an extremely inhospitable environment. Stabilization of the political and social conditions and the gradual recovery of deadened agricultural potential, led to slight demographic recovery, which could be seen through the biological potency of certain families found in the area at the time preceding the researched period, as well as the arrival of new families with strongly expressed vitality and freshness. Comparative-historical approach

²⁴ U Engleskoj je istodobno (1785. – 1815.) bilo nešto malo iznad 5% nezakonito rođene djece (usp. LASLETT, 2001., 159-160).

²⁴ At the same time in England (in the period from 1785 to 1815) there were slightly more than 5% of illegitimate children. (LASLETT, 2001, 159-160).

kršćanskoga svetačkog poklada. Raščlamba bračnoga i kumovskoga povezivanja pokazala je veću otvorenost prema vanjskome svijetu istraživane veljačke mikroceline pod osmanskom vlašću, negoli uspoređivane susjedne župe Orah iz mletačkoga (austrijskoga) pograničja. Međutim, kao nešto nesvakidašnje i netipično treba istaknuti nepostojanje nijednoga slučaja rađanja nezakonitoga djeteta, što bi moglo upućivati na iznimno visok moralni habitus tamošnjih žitelja, oblikovan, neprijeporno, duhovnim marom i žarom njihovih franjevačkih dušobrižnika.

Istraživanje podataka matičnih knjiga pružila su nam prvi, preliminarni uvid u demografsku sliku dijela Ljubuškoga, a nadamo se da će nastavak istraživanja cjelokupne ljubuške mikroceline, koju je nedugo nakon promatranoga razdoblja pogodio kataklizmički kužni udar, značajno upotpuniti sliku i bar djelomično rekonstituirati njezin davni i izgubljeni svijet.

showed that the characteristics of births, expressed by seasonal movement of baptisms, conception and gender structure, fit into the regularities established on the research of various, geographically closer, but also more remote areas. The analysis of the anthroponymy corpus had also proved similar facts, in which there was an absolute domination of Biblical-Christian names and saint names. However, the analysis of marital and godparent connectivity has shown a greater openness of the micro-unit of Veljaci under Ottoman rule to the outside world, than the compared neighbouring parish Orah from the Venetian (Austrian) borderlands. However, the absence of even one case of birth of an illegitimate child should be noted as something unusual and atypical, which could indicate a very high moral habitus of locals, formatted, undoubtedly, by spiritual diligence and zeal of their Franciscan pastors.

Probing the data from the parish registers has provided a first, preliminary insight into the demographic image of one section of Ljubuški, and we hope that further research of the entire micro-unit of Ljubuški, which was hit by cataclysmic infectious plague shortly after the reporting period, will significantly complement the same and at least partially reconstruct its ancient and lost world.

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY

- AŽV – Arhiv župe Veljaci, MK (Matične knjige), sv. I., 1786.-1808. / *Archive of Veljaci parish, MK (Registers), vol 1, 1786-1808.*
- BERTOŠA, S. (2002): *Život i smrt u Puli: staosjeditelji i doseljeni od XVII. do XIX. stoljeća*, Skupština Udruga Matice hrvatske Istarske županije, Pazin, pp. 577.
- BOBAŠ, M. (2000): *Upotreba slovnog znaka (đerva) u praksi pisara matice krštenih iz Kraljeve Sutjeske od godine 1641.-1727.*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 500. obljetnice smrti fra Anđelu Zvizdoviću, (ur. Karamatić, M.), Franjevačka teologija Sarajevo i Franjevački samostan Fojnica, Sarajevo, Fojnica, 274-292.
- BRAUDEL, F. (1997): *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II*, sv. 1, Antibarbarus, Zagreb, pp. 692.
- DŽAJA, S. M. (1999): *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine*, Ziral, Mostar, pp. 336.
- ĐAKOVIĆ, L. (1979): *Prilozi za demografsku i onomastičku građu Bosne i Hercegovine (na osnovu popisa katoličkog stanovništva 1743. godine)*, Sarajevo, pp. 697.
- GELO, J. (1987): *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine*, Globus, Zagreb, pp. 315.
- ILIĆ, Ž., GRBAVAC, R. (1994): *Franjevačke župe u Hercegovini (1844.)*, Kršni zavičaj, 27, 112-128.
- JOLIĆ, R. (2009): *Stanovništvo Brotnja u tursko doba*, Općinsko vijeće Čitluk, Matica hrvatska Tomislavgrad, Naša ognjišta, Tomislavgrad, Čitluk, pp. 385.

- KAPETANIĆ, N., VEKARIĆ, N. (1998): *Stanovništvo Konavala*, sv. 1, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Dubrovnik, pp. 398.
- KORUNIĆ, P. (2010): *Početak moderne statistike u Hrvatskoj i Slavoniji od 1850. do 1857. godine*, Historijski zbornik, 63/1, 53-77.
- KOSIR, V. (1970): *Hercegovina prije sto godina ili Topografsko-historijski šematizam franjevačke kustodije i apostolskog vikarijata u Hercegovini za godinu Gospodnju 1867. (Šematizam fra Petra Bakule)*, Provincijalat hercegovačkih franjevaca, Mostar, pp. 51
- LASLETT, P. (2001): *The World We Have Lost: Further Explored*, Routledge, Taylor & Francis e-Library, London, pp. 392.
- LEKIĆ, J. (1995): "Tajne" starih vareških matica, Napredak, 44, 251-276.
- MARIĆ, M. (2014): *Stanovništvo župe Ravno 1804.-1918. godine*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, pp. 293.
- MARKOTIĆ, A. F. (1983): *Demografski razvitak Hercegovine*, Prva književna komuna, Mostar, pp. 367.
- MARKOTIĆ, A. F. (1996): *Ljubuški – župa Veljaci u popisima 1742. do 1991.*, u : Ljubuški kraj, ljudi i vrijeme, (ur. Markotić, A. F.), Ziral, Naša djeca, Mostar, Zagreb, 212-244.
- NOSIĆ, M., VIDINIĆ, M. (2000): *Bosansko-hercegovačka hrvatska prezimena*, sv. 2, Hrvatsko filološko društvo, Rijeka, pp. 288.
- PANDŽIĆ, B. S. (2001): *Hercegovački franjevci: sedam stoljeća s narodom*, Ziral, Mostar, Zagreb, pp. 304.
- PAVIČIĆ, V. (2010): *Na razmeđu imperijalnih sustava: Demografski i ekohistorijski procesi na mletačko osmanskoj granici u ranonovovjekovno doba – primjer župa Orah i Veljaci*, magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, pp. 258.
- ŠUNJIĆ, M. (2007): *Stanovništvo Rogotina na kraju 18. i prvoj polovici 19. stoljeća na temelju matičnih knjiga i stanja duša*, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 45, 347-389.
- ŠUNJIĆ, M. (2012): *Prirodno kretanje stanovništva Komina na kraju 18. i prvoj polovici 19. stoljeća*, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 50, 365-384.
- VEKARIĆ, N., BENYOVSKY, I., BUKLIJAŠ, T., LEVAK, M., LUČIĆ, N., MOGOROVIĆ, M., PRIMORAC, J. (2000): *Vrijeme ženidbe i ritam poroda, Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, pp. 174.
- VEKARIĆ, N., VRANJEŠ-ŠOLJAN, B. (2009): *Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj*, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 47, 9-62.
- VLAHOV, D. (2003): *Glagoljski zapisi u Knjizi krštenih, vjenčanih i umrlih iz Huma (1618.-1672.)*, Državni arhiv u Pazinu, Pazin, pp. 191.
- VRANJEŠ-ŠOLJAN, B. (2008): *Prvi opći popis stanovništva u Habsburškoj Monarhiji iz 1857. godine: Konceptija, metodologija i klasifikacija popisnih obilježja*, Časopis za suvremenu povijest, 40/2, 517-544.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, A. (2005): *Razmatranja o posttranzicijskoj etapi razvoja stanovništva*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, 37, 377-388.